

Језик данас

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Милан Тривунчић <i>Нашава српског језика као немајерњеџ у основној школи у национално хетџероџеним средианама</i>	1
Милан Шипка <i>Лексичке дилеме (Зализак и залисиџак; нон-сиџой и нонсиџой; безбедности и сиџурности)</i>	4
Михаило Павловић <i>Језик романа Јанка Веселиновића „Јунак наших дана” виђен сиџо џодина касније</i>	9
Данко Шипка <i>Кажми ми кажми како да џе изведем</i>	11
Твџрко Пџић <i>Предлози за нови Правоиис (2): ка сиџандардизованом џисању анџлицизанама</i>	14
Милан Баковљев <i>О месџу завџршне џачке у односу на знак извода</i>	25
Предраг Пипер <i>Слово о језику (Поводом нове књиџе)</i>	28
<i>Језичке недоумице</i>	34
<i>Одлуке бр. 27 и 28 Одбора за сиџандардизацију српског језика</i>	37
<i>Закључци Удружења за заџиџиџиџу џирилице српског језика</i>	44
<i>Писци о језику</i>	48

УРЕДНИШТВО

Др ИВАН КЛАЈН (главни и одговорни уредник)
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ (секретар)
Мр МИЛОСАВ ТЕШИЋ
Др МИЛАН ШИПКА

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 123
Издавач: Матица српска
Цена: 40,00 динара

Технички секретар и коректор
Каћа Сунајко

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Штефан

Компјутерски слог
Младен Мозешић, ГРАФИЧАР, Нови Сад

Штампа
„Идеал”, Нови Сад

Језик данас на Интернету:
www.maticasrpska.org.yu/jezikdanas
e-mail: jdanas@maticasrpska.org.yu

Рукописи се не враћају

YU ISSN 0354-9720

Министарство културе Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

Језик данас

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

Милан Тривунчић

НАСТАВА СРПског Језика као нематерњег у основној школи у национално хетерогеним срединама

Вишејезичност је лингвистичка појава карактеристична не само за територију Републике Србије него и за већи број европских земаља у које су својевремено имигрирали припадници других нација из политичких, економских или других разлога.

Свака од ових држава учење свога државног језика и језика досељеника (имиграната) решила је у складу са сопственим уставом и законима о употреби других језика на својој територији.

У северном делу Србије припадници словачког, мађарског, румунског и других народа, поред свог матерњег језика, активно се служе и српским језиком као језиком већинског народа — Срба. Прва умећа у говору и писању припадници ових народа стичу веома рано у срединама у којима живе. Тако се у оваквој напоредној употреби два а понегде и три језика у споразумевању може говорити о билингвизму а понегде и о мултилингвизму као језичком стању.

Са социолингвистичког становишта значајно је како се у свакодневной комуникацији користе и какав друштвени статус имају језици свих народа у вишенационалној сре-

дини. Када се употреба језика посматра на нивоу држава у Европи, европска решења за ову културолошку појаву сасвим су различита.

У Енглеској се говори само једним језиком — енглеским, у Француској — француским, Шпанији — шпанским, Белгија и Канада су двојезичне државе, Швајцарска и Луксембург су тројезичне. Из њихових језичких стања проистиче да језици других народа који са њима живе, што се званичног државног статуса тиче, нису де факто равноправни.

У Србији је питање употребе и начина коришћења свих језика којима се говори регулисано Уставом Републике, а у складу са универзалним људским правима о слободи говора и мишљења. У том погледу српски језик се подразумева као званични, државни језик, с обзиром на бројност популације која се њиме служи, иако то експлиците ни једним законским актом није наглашено. Веома важно је нагласити да језичка збиља већинског народа — Срба не намеће припадницима ни једног другог народа тзв. лингвистички апсолутизам, одно-

сно прецењивање вредности српског језика на штету других.

У наставним плановима за основну школу за учење српског језика коришћен је раније термин „језик друштвене средине” да би у последњих десетак година био замењен синтагмом „нематерњи језик”. Оба назива не чине се адекватним јер не изражавају природу бића српског језика. Сматрам да би се морао користити, а што би било и најприродније, само термин српски језик.

У осврту на учење и упознавање српског језика у национално хетерогеним срединама, треба рећи да његово неформално учење почиње још пре поласка предшколске популације у основну школу, а формално са поласком у први разред основне школе. Неформалан почетак се огледа у слушању говора и конверзацији са вршњацима, свакодневной комуникацији са суседима друге националности, слушању разних радио и ТВ емисија итд. Кључну улогу у овој првој фази има свакако живи говорни контакт са припадницима којима је српски језик матерњи.

Усвајање говорног нивоа од стране припадника словачке националности, на пример, у предности је над осталима јер се ради о два сродна словенска језика која, због великих сличности, омогућују релативно laku двосмерну комуникацију и једних и других, како у приватном тако и у јавном животу.

Прва фаза у спознавању српског језика као организованог језичког система знакова и значења полази од упознавања најједноставнијих форми типа:

Ја сам ученик. (Ja som žiak). Данас је леп дан. (Dnes je pekný deň.)

Морфолошке категорије као што су род, број, време ученици словачке националности усвајају такође у раној фази, пошто су те категорије готово идентичне са онима у словачком језику. Даље стицање и проширивање (са)знања о српском језику и његовим својствима као језичког система манифестује се у организованом, активном усвајању нових знања у основној школи.

Занимљиво је у процесу учења другог језика, какав је за словачку популацију српски, поред учења још једног или два страна

језика какви су енглески или немачки, сагледати како се тај процес одвија на вербално-менталном плану. На ово питање покушао је одговор дати познати загребачки методичар и лингвиста др Драгутин Росандић. „У говорењу и писању двојезичне особе долази до пријеноса граматичких елемената материнског језика у граматички састав нематеринског језика”, каже Росандић у својој студији „Материнска ријеч” (издање Школске новине, Загреб 1983). Ова појава је израженија код млађе популације у односу на старију а позната је под именом језичка односно граматичка интерференција. Она се уочава на (1) фонетском, (2) морфолошком и (3) синтаксичком плану.

На фонетском нивоу интерференција се препознаје у форми другачијег изговора тих сугласника неједнаке вредности какви су нпр. у словачком језику сугласници: *ch* (српско *x*), дубинско словачко *h* (у српском га нема), словачко преглашено *a* (у српском га нема), словачко *ô* (чита се као — во, српски га нема) итд. Примери који потврђују ову врсту интерференције јесу:

chlieb — хлеб (изговара се као *хлиѐб*, са обичним *x*)
v horách — у планинама (изговара се као дубинско, назално *x*)

Остали примери су речи: *mäso*, *pät^v*, које одговарају нашим *месо* и *йеѝ*, али с неједнаким изговором самогласника *e*.

На ортографском нивоу појава интерференције се очитује у:

1. укључивању графема из словачког у српски језик као нпр. сугласника *t^v*, *d^v*, *l^v*, *n^v* — уместо српских *ћ*, *ђ*, *љ*, *њ*.

2. изостављању графеме *j* у писању у речима као што су: *биологија*, *хемија*, *историја*, *анатомија*...

3. удвајању графема у писању као нпр. у речи *Анна* итд.

Свакако да ова ортографска интерференција знатно утиче на правилност усвајања говора односно писменог начина изражавања.

На морфолошком нивоу трансференција (пренос једне језичке стварности у другу) нешто је мање изражена, с обзиром на велике сличности у оба језика што се тиче падежног система, глаголских времена и грађења речи.

У односу на говорно-комуникативне способности ученика и грешке које се том приликом испољавају могу се навести четири главна типа грешака:

1. метаплазма грешке — очитују се у промени графемског или фонемског облика језичке јединице

2. метатакса — очитују се у нарушавању правила о повезивању језичких јединица

3. метасемена грешке — доводе до промене семантичке структуре речи

4. металогистичке грешке — убацивање нечега што није у духу језика у који се то преноси.

Што се тиче прве врсте грешака, од ученика се често могу чути неке „словакизиране” српске речи као што су нпр. *pes* уместо *пас*, *dog* уместо *док*, *običajny* уместо *обични* и слично.

Метатакса грешке нису тако честе, јер су принципи повезивања језичких јединица у реченици готово исти. И у словачком језику се придев увек слаже са именицом, уз глаголе стоје прилози, заменице се идентично користе као и у српском итд.

Метасемена грешке се најилустративније могу показати на примерима народних пословица. Навешћу неке од њих да би се показало како нпр. само недовољно смислен превод може потпуно изменити структуру односно смисао или поруку у суштини истих народних умотворина. Народна пословица која говори о раду на словачком језику гласи: *Komu sa nelení, tomu sa zelení* (чита се: *Кому са њељењи, тому са зељењи*). Ученици је често на српски преводе скоро дословно: *Ко није лењ, томе се зелени*. То и има неког смисла. Али прави смисао ове пословице свакако није такав. Дакле, овде је у процесу превођења дошло до обесмишљавања семантичке структуре целог исказа. Прави њен смисао је: *Ко ради, не боји се глади*. Исти случај је и са неким другим изрекама, као нпр. *Bez práce nieta kofáče*. У буквалном преводу то би било: *Без рада нема слада*. Смисленији превод би био: *Без рада нема напретка*.

Овакви типови грешака као последица различитих врста интерференције могу се врло успешно отклањати на часовима различитих типова вежби почев од лексичких, семантичких, синтаксичких и других. Циљ ових вежби је да у највећој мери помогну ученицима да у говорној или писменој ко-

муникацији практично примењују стечена знања. Тако вежбе у тражењу адекватних речи (лексичке), вежбе у избегавању сувишних речи и вежбе превођења спадају у ранг инвентивних вежбања, која доприносе квалитетнијем подизању говорне компетенције ученика.

Методички приступ учењу српског језика у основној школи у национално мешовитим срединама, према мом скромном вишегодишњем искуству у једној таквој средини, требало би да се заснива на компаративном приступу, у којем се уче разлике, а сличности се користе за квалитативно подизање општег нивоа језичких знања.

Пожељно је да наставник бар донекле познаје језик којим говоре његови ученици, јер то јесте његов истински допринос не само учењу језика него и бољем разумевању потешкоћа с којима се ученици суочавају у процесу учења српског језика у основној школи. Из наставне праксе овог предмета познати су ми случајеви да дечја радозналост често надмаша наставникова очекивања. Зато се решења за неке језичке ситуације морају тражити у ходу, на часовима, а неретко касније у самосталном трагању и наставника и ученика у одговору и тражењу одговора на нека мање или више занимљива питања. Понекад је неопходна сарадња и с наставницима других сродних предмета (музичког, ликовног васпитања) да би се путем корелације постигли што бољи резултати у учењу српског језика, а тиме истодобно овај предмет учинио и занимљивијим за рецепцију код ученика.

Овај рад представља скроман допринос и покушај да се укаже на неке специфичности учења овога предмета у вишенационалним срединама у нашој Републици. Овакав вид међусобног комуницирања и међу младима и старијима јесте језичко цивилизацијско достигнуће, које на нашим просторима треба и у будућности развијати и неговати. Без обзира што се у времену у којем живимо говори о насушној потреби очувања чистоте језика сваког народа понаособ, билингвизам ће и даље бити „привилегија” свих народа који су судбински упућени једни на друге и путем језичке комуникације остварују неопходан степен сарадње, суживљења и међусобног поштовања.

ЛИТЕРАТУРА

Павлов др Михаило: Настава српског језика у основним школама на језицима народности, Београд 1967.
Јукић мр Злата: Језик друштвене средине, приручник за наставнике, Нови Сад 1987.

Торе, Кутнаб Кангас: Билингвизам, да или не, Београд 1991.
Двојезично образовање: социолошка, педагошка и психоллингвистичка основа, Београд 1965.

Милан Шийка

ЛЕКСИЧКЕ ДИЛЕМЕ

І. ЗАЛИЗАК И ЗАЛИСТАК

Није мала мука кад се човеку упале срчани залисци, тј. кад оболи од тзв. ендокардитиса. Јер, упоредо с тим јавља се обично и упала срчаног мишића (миокардитис). И ето ти невоље! Све то може изазвати озбиљне и дуготрајне тегобе, па и стечене срчане мане.

Али, нећемо о томе. Оставићемо да се ендокардитисом као болешћу баве медицинари. Нас овде занима једно језичко питање — заправо, само један облик: *залисци*. Како ваља рећи и написати, тј. шта је правилно: „упала *залисака*”, „упала *зализака*” или „упала *залисџака*”?

У говорној пракси, усменој и писменој, сусреће се и једно и друго и треће. Примера има толико да их није потребно ни наводити. Можда ћете их открити и код себе. Зато, пре него што уђемо у расправу о постављеном питању, проверите своје „језичко осећање”. Како бисте ви рекли: упала срчаних *залисака*, *зализака* или *залисџака*?

Ако се колебате, то је разлог више да се читава ствар распетља. Ево, овако:

У нашем језику постоје две именице које се у номинативу (или, како се то обично каже, првом падежу) разликују и по облику и по значењу, тачније — значењима, али се у већини осталих падежа (заправо, у свима, осим номинатива и акузатива једнине и генитива множине) потпуно изједначају тако да се само на основу контекста може закључити о којој је именици реч. То су *зализак* и *залисџак*.

Именица *зализак* има ове падежне облике: *зализак*, *залиска*, *залиску*, *зализак*, *залисџиче* (ако уопште постоји облик вокатива, био би такав), затим *залиском*, (о) *залиску* (у једнини) и *залисци*, *зализака*, *залисцима*, *залиске*, *залисци*, *залисцима*, (о) *залисцима* (у множини). Именица *залисџак* мења се овако: *залисџак*, *залиска*, *залиску*, *залисџак*, *залисџиче* (претпостављени облик вокатива), *залиском*, (о) *залиску* (у једнини) те *залисци*, *залисџака*, *залисцима*, *залиске*, *залисци*, *залисцима*, (о) *залисцима* (у множини).

Као што видимо, поред много истоветних облика, у генитиву множине те се две именице ипак разликују, па имамо *зализака* (од *зализак*) и *залисџака* (од *залисџак*). Могло би се, дакле, рећи *ујала зализака* или *ујала залисџака*, већ према томе како се назива опна или набор у нашем срцу који регулише проток крви: *зализак* или *залисџак*.

Ево прилике за још једну проверу. Шта мислите, да ли је то срчани *зализак* или *залисџак*?

Мада има оних који у том значењу употребљавају облик *зализак* (а можда сте се и ви определили управо за тај облик, па сматрате да треба рећи: „Имам упалу срчаних *зализака*” или „Препоручили су му уградњу вештачких *зализака*” и сл.), ипак се опна или набор у срцу, и уопште ткиво које затвара неки отвор у организму, не назива *зализак* него *залисџак*. То је речено и у *Речнику САНУ*, где су јасно разграничена значења именица *зализак* и *залисџак*. По томе великом тесаурусу нашег лексичког бла-

га, *зализак* је углавном: „**1.** (обично у мн.) *брада и коса на образу испред ува, бакенбарџи, зулуф*”, „**2.** (обично у мн.) *косом необрасли или оћелавели део главе између предње дела чела и слепоочнице*” и „**3.** *главко зачешљани део косе*” или „*место на кожи живојине на коме је длака лизањем повијена или положена*” (VI, 72а). Насупрот томе, *залистак* није изведен од глагола *лизати*, него од именице *листа*. На то упућују и значења те речи: „**1.** *бот. листић или слични израштај на лисној дршци или на месту где се лист или бочни изданак одваја од стабљике, зајерак*”, па отуда онда и „**2.** *анат. ткиво у виду листа, ојне, набора у сл. које зашвара неки отвор у организму а. њоклоцац, кайак у грлу који сјечава продирање хране у душник... б. листић, набор на отвору између срчане прејкоморе и коморе или између коморе и аорте одн. њлућне артерије који проишћа крв само у једном правцу...*” (VI, 74а).

Јасно је, дакле, да у нашем случају треба употребљавати именицу *залистак* (ген. мн. *залистака*): *срчани залистак, ујала срчаних залистака* и сл. Именица *зализак* (ген. мн. *зализака*) значи нешто друго, па се у овом значењу не може употребљавати. Облик генитива множине *залисак* није ни у ком случају правилан, јер не постоји именица *залисак*. Он је настао аналогijом према падежним облицима *залиска, залиску* итд. и није прихваћен стандарднојезичком нормом.

И у *Правојису српскога језика* МС (1993) упућује се на правилне облике именица *зализак* и *залистак*, иако се не наводе њихова значења (стр. 377б ијекавског издања).

Упркос свему томе, у обичном се говору, па и у штампи, те две именице и даље упорно замењују, и то тако што се уместо правилног *залистака*, кад се односи на део срца, употребљава облик *зализака* (од *зализак*). Забележен је, додуше, и обрнут случај: да се уместо *зализак, залисци, зализака* употребљава *залистак, залисци, залистака*. Тако је у *Речнику САНУ* забележена и ова реченица: „Господин сиједих залистака и ћелава тјемена... сједио је за воланом”, уз још неколико сличних примера, углавном из хрватских извора. На српској страни такве су замене ретке, али се зато уместо *срчани залистак* може срести *срчани зализак* (и још чешће у генитиву множине: *срчаних*

зализака). Стога је било потребно да се још једном на овом месту упозори да треба говорити и писати: *ујала срчаних залистака, уградња вештачких залистака* и сл.

II. НОН-СТОП И НОНСТОП

На вратима, понегде и у излозима, наших трговинских радњи стоји обавезна информација о радном времену, које, како знамо, може бити двократно, пре и после подне (рецимо, 6.00—12.00 и 16.00—20.00 сати) и једнократно, без прекида, било да је ограничено, или неограничено. У овом другом случају обично уз назначене сате стоји одредба *нон-стоп* (*Радно време нон-стоп 6.00—22.00, Отворено нон-стоп 0—24*, или само *Нон-стоп 0—24* и сл.). Уместо *нон-стоп* појављује се — истина, знатно ређе — још и *нон стоп* (растављено, без цртице) и *нонстой* (састављено, као једна реч). У вези с тим поставља се питање који је од та три начина писања правилан (стандардан): *нон стоп, нон-стой* или *нонстой*? Ово је питање актуелно не само због колебања у пракси него и због тога што наши правописни нормативи о томе не дају никакву информацију, а ако је и дају, она је штура и непотпуна тако да није од неке практичне вредности.

Израз *нон-стой* је англизам, који смо преузели, највероватније, из америчке варијанте енглеског језика, одакле нам у последње време непрестано (да не кажемо *нон-стоп*) стижу стотине нових речи и израза. У изворном језику, језику даваоцу, он има два значења:

1. *п р и д е в с к о*: „директан”, „без застајања”, нпр. у авио-саобраћају *директан лет* (енгл. *a non-stop flight*) или „непрекидан”, „непрестан”, „без паузе”, као у примеру: *предшава без паузе* (енгл. *a non-stop performance*) и сл., и

2. *п р и л о ш к о*: „непрекидно”, „непрестано”, нпр.: *радићи непрекидно* (енгл. *to work non-stop*).

Занимљиво је да се, према великом Вебстеровом речнику енглеског језика (*Webster's Third New International Dictionary*, 1976, р. 1539 а), тај израз у енглеском пише на два начина: у придевском значењу с цртицом (*non-stop*), а у прилошком састављено, као једна реч (*nonstop*). Новији речници енгле-

ског језика (као што су нпр. *Collins English Dictionary*, на енглеској, и *The American Heritage Dictionary of the English Language*, на америчкој страни) сведоче, међутим, да у пракси у оба значења превладава спојено *nonstop*. Пошто смо ми тај израз примили раније, у нас се најчешће пише *non-сїої* (с цртицом, у оба значења). Тако је забележено и у Дешићевом правописном приручнику (Милорад Дешић: *Правопис српског језика /приручник за школе/*, треће, допуњено издање, *Нијанса*, Земун, 1998). У речничком делу тога приручника, на стр. 198, стоји: *non-сїої*, с упутом на тачку 132, где је тај израз с цртицом сврстан међу примере којима не припада, јер није реч о полусложеници састављеној од два прилога. Но, без обзира на то, може се прихватити да је аутор нормирао такво писање, чиме је следио праксу. Међутим, званични *Правопис српског језика* Матице српске, Нови Сад, 1993, како је већ речено, тај израз уопште не бележи, па се с правом може сматрати да је то ненормиран случај, ако се не узме у обзир Дешићев приручник и *Речник српскохрватског књижевног језика* МС, који, опет следећи праксу, бележи *ндн-сїдї*, али без могућег ослоња у тада званичном *Правопису српскохрватског/хрватског српског књижевног језика* (1960), где тај израз такође није дат ни у нормативном ни у речничком делу. Речник САНУ, са својих петнаест досад издатих књига, није још дошао до израза *ндн-сїдї*, али тај извор ионако није нормативно релевантан. Вратићемо се стога Речнику Матице српске и позабавити се питање анализом начина писања, а у вези с тим, и изговором и значењем израза о коме је овде реч. Ево шта о томе пише РМС (у књизи трећој, на стр. 817 а):

„**ндн-стдп** енгл. 1. прид. непром. *непрекидан*, који не *йресїаје*; који се *йреко дана не заївара* (о *їрђовинским радњама*). — Нон-стоп вожње су испитне вожње за техничку вриједност строја једног моторног возила. *Ауїї*. 2. прил. без *їрекида*, *неїрекидно*: отворено ~ (ндн-стдп). 3. (ндн-стоп, у именичкој служби) м *радња*, *їродавница која је неїрекидно оїворена*. *Кл. Рј*.”

Према овом извору, дакле, у нашем језику развило се још једно значење израза *non-сїої*, и то именичко, што значи да тај израз, зависно од контекста, може бити при-

дев, прилог, али и именица. Треба овде упозорити још на један детаљ. У именичкој служби, наиме, *non-сїої* мења акценат: уместо *ндн-сїдї* (с два краткосилазна акцента), како је у придевском и прилошком значењу, сада се јавља само један, и то краткосилазни акценат на првом делу полусложенице, док је други без акцента, дакле *ндн-сїої*. Према тада, а и сада, важећим правописним нормама, у том случају полусложеница постаје сложеница, па ју је валаљо писати спојено: *нднсїої*. Тешко је рећи како су састављачи РМС, начинили овај пропуст, утолико пре што су се позвали на Клаићев *Рјечник стїраних ријечи*, где (у издању НЗ МХ, Загреб, 1978, на стр. 952 а) дословно пише овако:

„**non stop** *engl.* (non-stop) *neprekidan*, који не *prestaje*; у *novije* *vrijeme* *postaje* *imenica* која *oznaćuje* *dućan* у коме се *bez* *prekida* *posluje* (*kupiti* и *nonstopu*); тако *promijenjena* и *poimenićena*, *riječ* *dobiva* и *naš* *akcent*: **ндн-стоп**, 2. *mn.* *нднстдп*; код нас и као прилог: *neprekidno*, *neprestano*, *stalno*, *bez* *zastoja*.”

Иако је и он пропустио да акценатује одредницу **non-stop**, иначе свестрани и поуздани Клаић свакако је овде у праву, посебно у образложењу изговора и писања именице *нднсїої*, па би према његовом исправном тумачењу требало формулисати и правописну норму. Она би морала да садржи две информације (заправо, одредбе): прво, да се у придевском и прилошком значењу та енглеска позајмљеница изговара с два акцента (свака реч задржава свој нагласак), те да се према томе пише као полусложеница, с цртицом, дакле: *ндн-сїдї*; и, друго, да се у нашем језику развио секундарни англизам, који има именичко значење и промену, изговара се као једна реч, с једним акцентом, па се као сложеница пише састављено, дакле: *нднсїої*. И у Речник уз правопис треба уврстити две одреднице: *ндн-сїдї*, прид. и прил. и *нднсїої*, ген. *нднсїоїа*, им.

III. БЕЗБЕДНОСТ И СИГУРНОСТ

У извештају дописника ТАНЈУГ-а са седнице Председништва Српске националне скупштине Косова и Метохије, објављеном у листу *Полиїика* 1. априла 2000, испод крупног наслова **Мисија УН на Космету пре-**

трпела крах стоји поднаслов: **Међународне војне и цивилне снаге нису обезбедиле безбедност и сигурност за све грађане.**

Нашу пажњу привукла је овде веза речи *обезбедити безбедност и сигурност*, која, на први поглед, упућује на испразно гомилање речи или, тачније, на таутологију, тј. непотребно понављање речи истога значења. И то управо оних које се употребљавају у два различита новоштокавска стандарда: српском (*безбедност*) и хрватском (*сиђурност*), како је забележено и у књизи Јована Ђирилова *Хрватско-српски рјечник иначеца / Српско-хрватски речник варијаната* (Стилос, Београд, 1989), уз примере: „’Вијеће сигурности’ (хрватска варијанта) и ’Савет безбедности’ (српска варијанта)” (стр. 82б).

Будући да у просуђивању о језику и стандарднојезичкој правилности ваља бити веома опрезан, нисмо се повели за првим утиском, већ смо се позабавили статусом и значењима именица *безбедност* и *сиђурност* у српском језику. Утврдили смо следеће:

Прво. Несумњиво је да су *безбедност* и *сиђурност* у везама као што су *Савез безбедности* и *Вијеће сигурности*, или *Служба државне безбедности* и *Служба државне сигурности* национално поларизоване лексеме, тј. да *безбедност* припада српском, а *сиђурност* хрватском стандарду. Сигурно је такође да *безбедност* (чак ни у ијекавском лику: *безбједност*) не припада савременом лексику хрватског језика, па га ни Владимир Анић у своме једнотомном *Рјечнику хрватског језика* (Друго, допуњено издање, Liber, Zagreb, 1994) уопште не бележи. Из тих се чињеница, међутим, не може изводити закључак да *сиђурност* не припада српском језичком стандарду, да није српска реч. Она је забележена већ у првом издању Вукова *Српског рјечника*, 1818, с немачким и латинским тумачењем: „*Сиђурност*, f. *die Sicherheit, securitas*”. Забележен је и придев *сиђуран*, с нешто одређенијим тумачењем не само немачким и латинским него и нашим речима: „*сиђуран, рна, но* (у Сријему, у Бачк. и у Бан.) *sicher, securus. cf. поуздан, јамачно*”. (Занимљиво је да у овом издању Вук није забележио именицу *безбедност*, или, како би у њега ијекавски гласила, *безбједност*.)

Именица *сиђурност* унесена је касније у све речнике књижевног језика који су из-

лазили на српској страни и може се наћи у Ристић-Кангргином *Речнику српскохрватског и немачког језика* (1928), Бакотићевом *Речнику српскохрватског књижевног језика* (1936), Московљевићевом *Речнику савременог српскохрватског књижевног језика* (1966, ²1990), па тако и у *Речнику Мајнице српске* (књига 5, 1973). По томе се може сматрати да је одавно укореењена и да је постала савним обична у српском језику, те да улази у његов лексички стандард.

Друго. Именице *безбедност* и *сиђурност* подударују се, али и национално-територијално поларизују, само у једном значењу, док се у више других значења које има, *сиђурност* нормално употребљава у српском језику, и то без могућности замене именицом *безбедност*.

Пошто *сиђурност* има богатији и разноврснији семантички садржај, па улази и у више различитих устаљених израза, а уз то припада и развијенијој породици речи, посветићемо прво пажњу њеном значењу, тачније — значењима.

У *Речнику Мајнице српске* уз одредницу *сиђурност* дата су ова тумачења: „**1.** *сшање, особина онога који је сиђуран, онога што је сиђурно, у коме неке или нечему не йреши ошасност, одсуство ошасности, безбедности*: јавна ~. — Има ли што лепше за партизана него осјећај сигурности? *Хорв.* Сматрајући се већ у сигурности искоче оне из склоништа. *Крањч. Сшј. 2.* *увереност, йоуздање*. — Дуго се гледају. И зато што очев поглед оде на под, њему порасте сигурност у себе. *Бос. Д. 3.* *одлучност, чврстина*. — У њиховом ходу... било је неке чудне, природне сигурности. *Лал. 4.* *гоштовост, сшремност, сналажљивост*. — Атлетичар треба да добије... сигурност у техници старта. *Ашл. 5.* *јасност, одређеност, доследност*. — Једноставност и сигурност, те две Андрићеве особине... блиске [су] читаоцу. *КН 1956.*” (том 5, стр. 754б).

Карактеристично је да се прво значење, које се, како видимо, објашњава и синонимом *безбедност*, потврђује с два примера, и то оба из хрватских извора (из дела књижевника Јоже Хорвата и преводиоца Стјепана Крањчевића), док се друго и треће значење илуструју примерима из српских извора (из дела књижевника Добрице Ћосића и Михаила Лалића).

Насупрот томе, уз одредницу *безбедносћ* и *безбедносћ* наведено је само једно значење, које одговара првом значењу именице *сиђурносћ*. Према *Речнику Маџице српске, безбедносћ* (ијек. *безбједносћ*) је „*стање оног који је безбедан, оног што је безбедно, сиђурносћ*: јавна ~, мере безбедности, државна ~, служба државне безбедности” (том 1, стр. 160а).

У српском језику именица *сиђурносћ*, у одређеним везама (*социјална сиђурносћ*, *вентил сиђурносћ* и сл.) употребљава се у значењу сличном оном првом, које би се могло протумачити и као *зашићеност*, *зашићеносћ*, тако да је ту поларизација само делимична. Стога би се могло закључити да је то у целини српска реч (као и хрватска), само што се у неким везама (као што су *Савеш безбедносћи*, *Служба државне безбедносћи*, *безбедносћ у саобраћају*, *безбедносћ грађана* и сл.) замењује другом именицом, која у савременом хрватском стандарду не постоји.

Било би занимљиво размотрити значењске односе између осталих изведеница (*обезбедићи* и *осиђураћи*, *обезбеђен* и *осиђуран*, *обезбеђење* и *осиђурање*, *безбедан* и *сиђуран* итд.) у српском стандарду, посебно у светлу могућих синонимских замена које нам нуде приручници *Синоними и сродне речи српскохрватскога језика* Миодрага С. Лалевића и *Систематски речник српскохрватскога језика* Р. Јовановића и Л. Атанацковића. Али то би нам одузело много времена и простора, кога у овом часопису за такве расправе нема. Стога ћемо се вратити примеру наведеном на почетку. Да ли је *обезбедићи безбедносћ* и *сиђурносћ* таутологизам?

Узме ли се у обзир чињеница да се значења именица *безбедносћ* и *сиђурносћ* не подударaju у целини те да оне могу бити у различитим устаљеним везама с другим речима (нпр. у изразима *имовинска* или *прав-*

на сиђурносћ није могућа замена тих двеју речи), онда се *безбедносћ* и *сиђурносћ* могу напоредо употребљавати. То показују и примери и самог овде цитираног новинског текста, где се говори о „политичко-безбедносној ситуацији”, али и о „личној и имовинској сигурности Срба који живе у Покрајини”. У овом другом случају тешко да бисмо могли рећи „лична и имовинска безбедност”, као што се не може рећи „здравствено обезбеђење” уместо „здравствено осигурање”, „обезбеђеник” уместо „осигураник” и сл. Ту, дакле, нема никакве таутологије. Јер, то је исто као кад бисмо казали: *ошћта безбедносћ* и *социјална и правна сиђурносћ грађана*, само што је то исказано скраћено: *безбедносћ* и *сиђурносћ*. Остало се, наравно, подразумева.

И кад прихватимо да се у нашем случају не ради о таутологији, ипак нам у исказу *обезбедићи безбедносћ* и *сиђурносћ* нешто смета. Ипак осећамо да ту има неког сувишног понављања. То, вероватно, долази отуда што је уз сасвим нормалан израз *безбедносћ* и *сиђурносћ* употребљен глагол *обезбедићи* (*обезбедићи безбедносћ*...). Без именице *безбедносћ* било би све нормално; може се рећи *обезбедићи сиђурносћ*. Али веза *обезбедићи безбедносћ*, мада је семантички коректна, стилски није добра, јер је таутолошка. Стога би управо ту требало и интервенисати изналажењем неког погодног синонима уместо глагола *обезбедићи*: *прибавићи*, *посићићи*, *остварити* или чак *донети* и сл. Тада би поднаслов цитираног ТАНЈУГ-овог извештаја с Косова гласио: **Међународне војне снаге нису оствариле (или створиле, донеле, стварно загарантовале) безбедност и сигурност за све грађане.** И све би било у реду. Више не бисмо осећали никакав несклад, наравно уколико разликујемо значења именица *безбедносћ* и *сиђурносћ* и ако не робујемо заблуди да је *безбедносћ* српска, а *сиђурносћ* хрватска реч.

ЈЕЗИК РОМАНА ЈАНКА ВЕСЕЛИНОВИЋА „ЈУНАК НАШИХ ДАНА” ВИЂЕН СТО ГОДИНА КАСНИЈЕ

Као што се већ из самог наслова види, сврха овог скромног прилога није да се да продубљена анализа језика Ј. Веселиновића уопште, а још мање да се пружи слика српског језика као таквог од пре једног века.

Будући да је Ј. Веселиновић рођен на селу и на њему доста дуго живео и службовао, могло би се с правом упитати у коликој мери је језик којим су писана његова дела репрезентативан за језичку ситуацију његовог времена. Треба, међутим, имати у виду да је наш писац у Београду живео и радио (коректор и шеф коректора Државне штампарије, новинар и оснивач и уредник листова, драматург Народног позоришта) од 1893, а да је објављивање романа о коме је реч почело (у „Делу”) 1897, када је и настао, односно настајао. Ваља такође имати на уму да је Веселиновић осим говора земљорадника, а у Београду кафанских гостију разних нивоа и врста, у главном граду Србије био у прилици да слуша и говор мање или више образованих људи, писаца, новинара, глумаца и других. А ту је, разуме се, била и литература, нарочито дела М. Глишића и М. Ђ. Милићевића, његових омиљених писаца-савременика.

Може се, дакле, са прилично вероватноће претпоставити да је овај Веселиновићев роман — неправедно и неоправдано занемарен од многих наших књижевних историчара (неким од њих, изгледа, и сасвим или скоро сасвим и непознат) — у знатној мери репрезентативан у погледу српског језика којим се говорило и писало крајем XIX и почетком XX века у Србији.

*

С обзиром на предмет овог малог истраживања, разумљиво је да ће се поређење, које у многим другим случајевима значи тражење (и налажење) и сличности и разлика, овде свести на — колико је то могуће — констатовање разлика.

Сасвим је у овом случају природно што се разлике нарочито налазе у домену лексике. Понекад, поготову када је реч о име-

ницама, али не само тада, разлика је једино у облику. Тако налазимо: *йримчив* (пријемчив), *физийа* (визита), *џосйоја*, *сахай*, *врайница* (врата на колима, фијакеру), *крономейар*, *махина* (машина, парна), *крейносй* и *некрейносй* (покретно, односно непокретно имање, некретнина), *социјалисйкиња*, *йисанија* (писање, списи), *йазуво* (пазух), *консилијум*, *холера*, *новорочад* (новорођенчад), *кава*, *каламъење* (и *каламишйи*), *колеба* (колиба), *инжинир*. Има и речи са истим обликом као данашње, али са другим значењем, које су, дакле, хомоними. Другим речима је пак тешко или немогуће погодити значење: *бријаћица* (бријач, бритва), *радионица* (радна соба),¹ *рачуница* (нешто што је правилно, разложно: „није то рачуница”), *шиндралија* (кућа покривена шиндром, односно трском), *јурија* (гужва), *беона* (беоњача), *уйечайак* (утисак), *ђумрук* (трошарина; реч данас нарочито позната по „Позоришту на Ђумруку”), *реџал* (порез), *йункшум* (тачка, „и готово”, „свршено”), *бербан* (отићи у бербан: пропасти, изгубити се, отићи до ђавола и сл.), *јаузн* (у тексту дато под знаком навода; закуска), *боџашйина* (изобиље, богатство: „у кући богаштина, добар ручак, вечера”), *земљишйе* (становиште, гледиште: „стојећи на том земљишту, ја и од књижевности тражим”; „сондирати земљиште”), *йроизводсйво* (производња), *колена* (нараштаји, генерације), *различносйи* (рубрика у новинама, „разно”), *рујевина* (вино), *манца* (смеша: „апотекарска манца”), *врсйе* (редови у тексту), *цаџер* (казаљка на сату), *белешке* (оцене у школи), *летњак* (летњиковац), *соџбина* (посредовање, наводацисање), *зайисница* (бележница), *аванзман* (напредовање, унапређење), *рукайка* (ручица за звоњење на капији), *забуна* (несвест, бунило: „пасти у забуну”), *узглавници* (јастуци), *нараменице* (еполете),² *йрейшавац* (велики, дубок снег, који мора да се прти), *џорње одело* и *врскайуй* (зимски капут или мантил), *бележник* (бележница),

¹ У истом значењу налазимо и *раднички кабинет*; касније, у току романа, писац каже *кабинет*.

² На другом месту *йалешушке*.

похода (посета; „то беху обичне походе”), *похођани* (посетиоци, они који походе).

Од глагола налазимо: *смoтpиpиtи* (угледати, опазити; очигледан русизам), *пeчaтaти* (штампати), *мaшaти се* („машајте се”, као облик трајног глагола од машити се, посегнути за, узети), *зaпoвeдaти* (изволети: „заповедајте у собу”, „заповедајте сести”), *блaгoдaрити*, *пoзнaти (се)* (упознати неког с неким, упознати се с неким), *стyдoвaти* (студирати), *рaсцeнити се* (тражити високу цену), *скyити* (слично значење), *искoсипити се* (обрецнути се, искрљештити), *срaвњивaти* (поредити; данас уже значење), *склoнити* (приволети; данас ретко), *нaстaити* (потрудити се, настојати), *пoдyхвaтити* (подухватити, урадити нешто непријатно; „знају они много штошта и могу га поткупити да му памет стане”), *пoтиснити* (потиснути, уништити; „нека слутња, која потиште сву данашњу радост!”), *нaбaкити се* (најести се), *кoпeчити се* (кочоперити се, рогушити се и сл.), *пeчити* (ујести, опећи, пецнути; змија „печи”), *салyтoвaти* (салутирати, војнички поздравити).

Известан број израза које налазимо у *Јунаку наших дана* тешко се данас могу срести. Тако имамо: *врaтити зaјaм истoм мeрoм*, *пpовaлити брeшy*, *држaтити пpстeн*, *дaн пpстeнa* (прстеновање, веридба), *свaлити свећy*, *дaтти рaчунa*, *игрaтити пoлитикe* („ја сад играм политике”), *издржaтити испитe* (полагати испите, изићи на испите), *мeйтaтити чaкy нaд јoшy*,³ *штo нo рeч* (што кажу, што се каже).

Известан број придева и прилога, данас потпуно, или скоро потпуно ван употребе, такође привлаче нашу пажњу, с тим што су и од њих неки данас готово неразумљиви, нарочито ван контекста. *Унутрa!* (у смислу „уђите”), *вeдрo* (провидно), *свaкoјaкo* (свакако, у сваком случају), *нeдaхнимицe* (помно, без даха), *oбичнo* (уобичајено; „седа на своје обично место”), *oтoич* (малопре, недавно, скоро), *слoвeснe* [животиње] (супротно од бесловесне), *coјствeнoуcан* (властит; „сопственоусне докторове речи”), *инглeски* (енглески), *вициг* (под знаком навода; „вицкаст”, духовит), *изидeјaлисaнo* (улепшано), *пpрaчyен* (добро смишљен, разложен), *нeтpенимицe* (нетремице), *штaјник* (дискретан, који чува тајну), у *нeкe*

(у једном тренутку, у неко доба; „једва у неке узе перо”), *кyрeнитaн* (текући), *нaпpoтив* (супротно; „уместо што би требало да је сасвим напротив”), *нa пpиликy* (рецимо, на пример), *a штoли* (а камоли).

Пажњу привлаче и облици неких глагола, као и речи неких других категорија, који би се данас сматрали „кroatизмима”. Тако налазимо (у говору самог наратора) *лoкaлизирaти*, *сyђестирaти*, *импpовизирaти*, као и *регистрирaти* (у говору личности Сретена, који, уз поменути глагол у наведеном облику, каже још *систeмaтисaтити*, али и *диригирaти*), а „Господар” (кнез Милан) каже Сретену да хоће са њим да се *консултирa*. Уз *фабрицирaње* налазимо још: *пoдyзeће*, *сyврeмeн*, *дрaгoвoљнo*, *милијун*, *испpичaвaтити се*, *мрзиo*, *видиo*, *дoк* (у смислу чим, пошто).

Употреба — врло честа, а понекад неправилна — имперфекта и аориста такође привлачи пажњу када се бавимо Веселиновићевим романом. Тако налазимо: „густи облаци *нaвaљивaхy*”, „више не *мoгaше*”, „нико ко *имaђaше*”, „онај што о њему *писaше* новине”, „сви што *слyшaхy*”, „овако не *зoвopише* ни најбољи говорници”, „другови његови *дивише се*”, „још у Бечу док *бeше*, *бeше* ступио у погодбу”, „људи се *oсвртaше* за њим и *злeдaхy* променаду”, „овде-онде *вирише* и по неке лепе очи”, „пред капијама још *сеђaхy* понеки на улици”, „он је чуо тај разговор што га *вoдише* тихо”, „*пpемишљaше* о томе”, „а он не *пpажaше*”, „он *oсeћaше* у њима”, „он *хoдaше* и *сeдaше*”, „он *пpoлaзaше* кроз град”, „пракса која сваким даном *рaстипaше*”, „пун лепих, бираних речи које још више *рaздpaжaвaхy* госте”.

Пада у очи да се у *Јунаку наших дана* пре може наћи употреба генитива у негацији него данас. „Тада још не познавасмо *живoштa* и његових *штaмних сћрaнa*”; „само ником не каза *пpавoг узрoкa*”; „а не би могао ни *врстe* написати”; „не осећам *злaди*”; „ви знате да социјалисти немају *свођa листa*”.

Шира и дубља истраживања показала би колико су језичке некоректности, које у овом роману нису малобројне, „заслуга” самог Веселиновића, а у коликој мери су се оне могле срести и код других савремених аутора. Сва је прилика да има и једног и другог. Тако, на више места налазимо употре-

³ Упор. француско *mettre les points sur les i*.

бу акузатива једнаког генитиву за неживе појмове: „густе облаци наваливаху један на друго⁵”; „у здравље [...] здравог нараштаја на кога ћемо ми смети погледати”; „он је обдарен даром *којега* немају обични људи”; „идола *кога* сам служио”; „цагер *кога* ми можемо навијати”. Грешка која се такође и данас може срести (мада, чини се, ређе код књижевника) тиче се употребе неких присвојних заменица. „Мисли да може свакоме импоновати с *његовом* тешком главом, *његовим* празним речима и *његовим* уображеним ауторитетом”; „а шта хоће тај старкеља са *његовим* застарелим назорима”; „Јелка ми већ поста досадна с *њеном* нежношћу”.

У Веселиновићевом тексту налазимо глаголе у оваквом облику: „волем је”, „да ме [она] не воле”, *променути се, схваћати, наранити, изиде, изидоше, улевати* (и *улевање*), *мрзио, разоравати, звајт, зацену се, постоизавати*.⁴ Налазимо и придеве и прилоге у следећем облику поређења: *горчија, блажије*, или пак употребу предлога *с(а)* уз инструментал: „јер је рачунао са чињеницама *с* којима је располагао”; „па јесте ли *са* зетом задовољни?” Пада у очи алтернарање, у кондиционалу, *би са бисте* и *бисмо*. Међу, могло би се рећи, провинцијализми-

ма, налазимо: *срестиво, сучим, оваку, осем, оше* (ген. једн. ж. рода), *два* (двојица), *кријење*.⁵

Доброг познаваоца неких страних, нарочито романских језика (италијанског, француског, шпанског) који не би био заинтересован за развој српског језика и за књижевна остварења на њему у прошлости, могло би изненадити разлике између данашњег нашег језика и оног од пре сто година. А онога пак ко се макар и мало занима за еволуцију српског језика и промене у њему, поменуте разлике много мање изненађују пошто се зна да се и наш језик од пре неколико деценија разликује од данашњег и то не само у правопису. Други је језички доживљај једног Италијана или Француза када чита класике своје књижевности (из даље или ближе прошлости), а други нашег читаоца када узме у руке дело XIX века, да о књижевним делима и текстовима уопште из ранијих времена и не говоримо. Старост културе и снага културних и књижевних традиција и овде имају свог видног удела. Док код једних на језичком плану нема, такорећи, граница међу вековима, код других и деценије пуно значе.

Данко Шийка

КАЖИ МИ КАЖИ КАКО ДА ТЕ ИЗВЕДЕМ

Моји студенти, говорници енглеског језика, често питају: „Ако знам именицу, како да направим придев?” Питање је изазвано чињеницом да се у енглеском језику, у великом броју случајева, атрибутска функција остварује једноставно тако што се једна именица стави испред друге. На пример, ако хоћемо да кажемо *тениско игралиште*, онда једноставно именицу *tennis* ’те-

нис’ ставимо испред именице *court* ’игралиште’, па имамо *tennis court* ’тениско игралиште’. Наравно има ситуација где се у енглеском изводи придев, на пример, *constitution* ’устав’ — *constitutional* ’уставни’, али је и број таквих ситуација и број суфикса који се користе знатно мањи него код нас.

⁴ Данас се овај облик још може чути само у вицевама, али писац и дипломата Коста Петровић, у књизи *Француски државници*, објављеној у Београду 1928, употребљава такође облик *постоизавати*.

⁵ У *Речнику мање познатих речи* који се налази у „Нолитовом” издању *Лунака наших дана* (*Српска књижевност*). Роман, 12, 1982) дате су 83 речи, од којих се за неке не би рекло да су непознате или мало познате (*берићет, месојеђе, рабаџија, рийида* и сл.), а с друге стране, као што се обично дешава, неке речи данас мало познате или непознате нису ушле у *Речник*.

Питање које студенти постављају заправо је део ширег проблема који захвата неколико области примењене лингвистике. Питање је заправо ово: „Ако знам основну реч и знам какво значење желим да изведем, шта морам да урадим да бих направио изведеницу?”. Тако онда, ако наш студент зна рецимо именице *сџруја*, *Америка*, *време* и *шеле* и зна да жели да значење афикса који додаје треба да буде 'који се односи на' те да афикс треба да промени именицу у придев, онда ће тај исти студент користити четири различита афикса: *-ни* (*сџруја* — *сџрујни*), *-#ки* (*Америка* — *амерички*), *-ски* (*време*, *времена* — *временски*), *-'и* (*шеле*, *шелећа* — *шелећи*). (Напомена: знаком # обележавамо палатализацију, знаком ' — јотовање.) Ових суфикса заправо је знатно више од четири. Ако изузмемо *-ов*, *-ев*, *-ин* (који су угрубо еквиваленти енглеског 's — нпр. *Иванов* = *Ivan's* итд.), онда нам остаје 37 других суфикса који се користе да се изрази значење 'који се односи на'. Наравно, постоје веома чести суфикси, какав је *-ски* (*браћ* — *браћски*) и такви који се користе знатно ређе, на пример *-алан* (*дијетџа* — *дијетџалан*), што донекле олакшава избор, али не мења чињеницу да је пред нашим студентом и даље изузетно тежак задатак.

Овај проблем није ограничен само на наставу српско(хрватско)г као страног језика него и на његову рачунарску обраду (на пример, ако се у корпусу текстова појави придев који није уписан у базу података, како могу да утврдим значење суфикса који му је придружен?) и лексикографију (рецимо, који су придеви изведени предвидивим средствима и не треба их уписивати као одреднице у речник а који нису, па их треба уврстити?) и сл.

„Питање за милион долара”, како би рекли Американци, овде је ово: за које изведенице постоји систем, па се исплати научити правило извођења, а за које су таква правила претерано компликована, па изведеницу треба памтити засебно. На пример, придеви од особа (личних имена, професија, итд.) изводе се на предвидив начин, па се исплати научити следеће правило:

Да ли
именица
завршава
на -а?

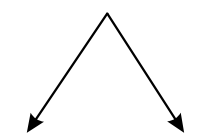
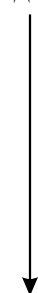
Да ли је
основа
именице
шврда?

Користи:

Примери

да

не

да

не

-ин

-ов

-ев

Марија-
Маријин

Иван-
Иванов

Милош-
Милошев

С друге стране, извођење значења 'становник места или области' знатно је мање предвидиво, па сваки назив треба памтити засебно.

Први корак у одговарању на питање о предвидивости требало би да буде утврђивање оних значења која се изражавају највећим бројем суфикса. Управо такве податке могао сам издвојити из база података за *Српскохрватску граматику за говорнике енглеског*, у којој је издвојено 1047 описа значења за творбене елементе и обрасце. Како је грамика намењена говорницима енглеског језика, значења су издвојена тако да узму у обзир енглеске еквиваленте, тамо где је памћење такве еквиваленције продуктивно. Тако је на пример уз значење „који се односи на X или припада X-у”, које има 37 афикса, издвојена и посебна категорија „који се односи на особу X или припада особи X”, која садржи три суфикса *-ов*, *-ев* и *-ин* који су, угрубо, еквиваленти енглеског 's. Мада постоји могућност друкчијег издвајања значењских категорија и друкчијих критерија укључивања (база укључује и шаблоне какви су [БРОЈ]осџрајни, нпр. *џејосџрајни*), та база података ипак може да пружи неки општи увид у однос значења и творбених елемената.

Ево како изгледа дистрибуција значења по броју творбених елемената:

Број творбених елемената по значењу	Број значења	Процент
1	832	77.47%
2	154	14.34%
3—9	72	6.70%
10—	15	1.40%
Укупно	1074	100%

Како видимо, велика већина значења изражава се само једним творбеним елементом, а највећи су проблем петнаест значења са преко десет различитих творбених елемената. То међутим нимало не олакшава ситуацију раније помињаних студената. Значења са само једним творбеним елементом углавном су или афиксоиди, типа 'који се односи на живе организме' (*био-*), 'који је сиве боје' (*сиво-*) итд. те творбени шаблони, рецимо [РЕДНИ БРОЈ] (*о/е*) *разредни* — *шрећеразредни*, чија је фреквенција ограничена. С друге стране, петнаест значења са преко десет творбених елемената изузетно су честа. Ево о којих се петнаест значења ради:

Број елемената	Значење	Пример
56	становник X-а (не мења врсту речи)	<i>Београд</i> — <i>Београђанин</i>
39	деминутив за X (не мења врсту речи)	<i>кућа</i> — <i>кућица</i>
39	аугментатив или пејоратив за X (не мења врсту речи)	<i>нога</i> — <i>ножурда</i>
37	који се односи на X или припада X-у (мења именице у придеве)	<i>студент</i> — <i>студентски</i>
23	мушкарац који се бави X-ом (мења глаголе у именице)	<i>койаџи</i> — <i>койач</i>
21	радња или резултат X-а (мења глаголе у именице)	<i>селиџи</i> — <i>селидба</i>
20	хипокористик за X (не мења врсту речи)	<i>Ана</i> — <i>Аница</i>
20	мушкарац са особином X (мења придеве у именице)	<i>дуџ</i> — <i>дуџаџија</i>
20	који испољава особину X у умереном степену (не мења врсту речи)	<i>жив</i> — <i>живахан</i>
19	свршени вид X-а	<i>писаџи</i> — <i>написаџи</i>
19	мушкарац који се бави X-ом (не мења врсту речи)	<i>стакло</i> — <i>стаклар</i>
15	збир X-ева (не мења врсту речи)	<i>брод</i> — <i>бродовље</i>
14	резултат или последица X-а (мења глаголе у именице)	<i>жврљаџи</i> — <i>жврљоџина</i>
13	женски еквивалент X-а (не мења врсту речи)	<i>студент</i> — <i>студенткиња</i>
12	место X-а (мења глаголе у именице)	<i>праџи</i> — <i>праоница</i>

Како се види, значење са највећим бројем творбених елемената је 'становник X-а'. Ради се о следећим суфиксима: *-аџи*, *-ак*,

-#ак, *-алија*, *-анаџи*, *-#анаџи*, *-анчанин*, *-#анчанин*, *-#анчар*, *-#анин*, *-ањаџи*, *-ањанин*, *-#ањањанин*, *-#араџи*, *-аранин*, *-#аранин*, *-арчанин*, *-#арчанин*, *-арин*, *-аџанин*, *-чак*, *-чанаџи*, *-чанчанин*, *-чанин*, *-чар*, *-ељ*, *-ељаџи*, *-ељанин*, *-енаџи*, *-евчанин*, *-евљањанин*, *-ез*, *-#еж*, *-ежанин*, *-ичанин*, *-ићањанин*, *-ијанин*, *-ин*, *-инаџи*, *-инчанин*, *-иџџак*, *-иџџанаџи*, *-иџџанин*, *-иџџанаџи*, *-јаџи*, *-љак*, *-љањаџи*, *-љанин*, *-онаџи*, *-ораџи*, *-оранин*, *-овчанин*, *-џџак*, *-џџанин*, *-ванин*, *-винаџи*.

Треба рећи и ово. Овај начин представљања значења и творбених елемената узима у обзир то да ли значење укључује промену врсте речи те то да ли творбени елемент изазива алтернације творбене основе. Другачији начин представљања значења и елемената произвео би и друкчије бројке, али основна сразмера не би била промењена.

Како год да се узме, представљени подаци показују следеће:

а. Постоји потреба да се свака од значењских група са великим бројем творбених елемената испита и да се утврди који су творбени елементи најчешћи па тако треба да добију статус подразумеване вредности. Тако, на пример, ако се покаже да је суфикс *-иџџа* далеко најчешћи од свих деминутивних суфикса, онда се запамти правило да се деминутиви творе на тај начин, а они деминутиви који не следе то правило (дакле ти изведени другим суфиксима) запамте се појединачно као изузеци. Утврђивање фреквенције творбених елемената у лексичком систему изузетно је захтеван подухват, али су и користи које из њега произлазе једнако велике.

б. Постоји, даље, потреба да се испита како суфикс мења род (тамо где не мења врсту речи). Тако, на пример, можемо приметити тенденцију да се деминутиви женског рода изводе од именица женског и мушког рода, да се деминутиви мушког рода изводе само од именица мушког рода, а деминутиви средњег рода од сва три рода. Тако онда постоји хијерархија степена деминутивности од средњег рода (суфикса средњег рода као прототипски деминутивних) преко женског рода (суфикси женског рода мање су деминутивни) до мушког рода (најмање деминутиван род).

в. Коначно, с овим су повезане могућности које област односа значења и твор-

бених елемената отварају у области антрополошке и међукултурне лингвистике — о чему нам говори велики број аугментатива и пејоратива, шта значи чињеница да је деминутива и хипокористика заједно више од аугментатива и пејоратива, има ли везе између патријархалног карактера наших

култура и великог броја суфикса који значе 'женски еквивалент X-а'? И тако даље и тако даље.

Допринос аутора ових редова тражењу решења за поменуте проблеме биће *Речник њворбених елемената*, који ће бити завршен до краја 2002. године.

Тврђико Прћић

ПРЕДЛОЗИ ЗА НОВИ ПРАВОПИС (2): КА СТАНДАРДИЗОВАНОМ ПИСАЊУ АНГЛИЦИЗАМА

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ. Термином 'англицизам' обухваћене су позајмљенице из енглеског језика у српском. Прецизније, то су оне лексичке јединице из енглеског језика које су биле подвргнуте формалној и садржинској адаптацији и на тај начин постале у већој или мањој мери интегрисане у систем српског језика. Под 'лексичким јединицама' подразумевају се, у првом реду, опште (тј. апелативне) речи-лексеми, у категорији именица (нпр. *биџ-бенд*, *ДВД*, *цејтсејт*, *фајл*, *илејоф*, *роминџ*), глагола (нпр. *даунлоудовајти*, *рејовајти*, *сурфовајти*, *чекирајти*, *џогирајти*, *лобирајти*), придева (нпр. *џламурозан*, *хардверски*, *софисџициран*, *кул*, *лајв*, *џријејд*), прилога (нпр. *лајв*, *ОК* или *О.К.* или *океј*) те узвика (нпр. *ауч!*, *вау!*);¹ поред наведених самосталних лексичких јединица, овде спадају и оне несамосталне, махом префикси (нпр. *екс-*, *ко-*) и префиксоиди (нпр. *меџа-*, *сујер-*). Наравно, све ове лексичке јединице не морају обавезно бити енглеске по свом крајњем пореклу, али будући да су у српски преузете управо из енглеског језика или под његовим утицајем, отуда се оне сматрају англицизмима. Међутим, позајмљеницама и англицизмима не могу се сматрати оне речи и изрази из ен-

глеског језика који се без адаптације једнократно или повремено убацују у изговорене или написане текстове на српском језику, попут *BY THE WAY*, *NO COMMENT!*, *SORRY!*, *PLEASE!*, *BEST OF...*, јер су посредни индивидуалне интерполације енглеских речи и израза који нису — или, нису још — интегрисани у систем српског језика.

Поменута интегрисаност у језички систем јесте последица адаптације дате лексичке јединице из језика-даваоца (овде, енглеског) у систем језика-примаоца (овде, српског). Та адаптација, неопходна за ваљану употребу било ког елемента из једног језика у другом, нужно се одвија двослојно: прво, на нивоу форме, када се утврђују изговорни, граматички и правописни (у овом редоследу) облик и функција дате позајмљенице; и друго, на нивоу садржине, када се одређује њено значење. Овде ће тежиште, наравно, бити стављено само на питања саобраћавања позајмљеница из енглеског језика графолошком подсистему стандардног српског језика, у циљу изналажења принципа за утврђивање јединственог правописног облика сваког постојећег и будућег англицизма.

2. ОСВРТ НА САДАШЊУ ПРАКСУ. Права експлозија прилива свега и свачега из енглеског језика последњих година, код нас (и не само код нас) попримила је сва обележја језичке англуманије, која прелази у свој завршни стадијум — **језички англохо-**

¹ Облици у српском језику штампани су *курзивно*, изворни енглески облици *MALIM VERZALOM*, док се изворно писани енглески облици преузети у српски приказују *KURZIVNIM MALIM VERZALOM*. Значења англицизама поменутих у тексту могу се наћи, уз минималне изузетке, у речнику *Do you speak anglosrpski? Речник новијих англицизама* (В. Васић, Т. Прћић, Г. Нејребауер, 2001, Змај, Нови Сад).

лизам, тј. опијеност неконтролисаним уношењем свакојаким елемената и појава из енглеског језика у српски, што се у (под)свести неких „уносилаца” често поима и као културолошки статусни симбол. Разлози за ово стање, при томе, понајмање су језичке и лингвистичке природе. Језичка англуманија, поред масовног упијања и усисавања речи без обзира на потребу и оправданост, огледа се још и у пресађивању енглеских правописних и изговорних образаца у српски. Од оних правописних најупадљивији су следећи (симболом <⊕> означава се паралелна обичајна употреба настала под утицајем енглеског језика, а симболом <⊙> прописана стандардна употреба):

— сви чланови у вишечланим називима, насловима и адресама пишу се великим почетним словима (с евентуалним изузетком функцијских речи), нпр. <⊕> *Организација за Евројску Безбедност и Сарадњу* ум. <⊙> *Организација за евројску безбедност и сарадњу*, <⊕> *Породично Благо* ум. <⊙> *Породично благо*, <⊕> *Улица Пролетерских Бригада* ум. <⊙> *Улица пролетерских бригада*;

— називи месеци и дана, нарочито у склопу датума, пишу се великим почетним словима, нпр. <⊕> *Јануар* ум. <⊙> *јануар*, <⊕> *Недеља* ум. <⊙> *недеља*;

— сати, минути и секунде, нарочито у најавама телевизијског програма и других догађаја, одвајају се двотачком, нпр. <⊕> *20:30* ум. <⊙> *20.30*;

— децимални разломци пишу се с децималном тачком, нпр. <⊕> *2.85* ум. <⊙> *2,85*;

— хиљаде се међусобно одвајају зарезом, нпр. <⊕> *6,000* ум. <⊙> *6.000* или *6 000*.

Међу изговорним обрасцима истиче се читање вишецифрених бројева бројка по бројку, одвојено или груписано, нпр. *Резолуција 1244* као <⊕> '1-2-4-4' или <⊕> '12-44' ум. <⊙> '1244', *Боинг 767* као <⊕> '7-6-7' ум. <⊙> '767', *Нокија 3310* као <⊕> '33-10' ум. <⊙> '3310'. Надаље, све чешће се јавља и пресликавање енглеских речи, структура и значења у српске речи и структуре, што се види у примерима: <⊕> *охрабрији* (*инсистирана улагања*) од ENCOURAGE ум. <⊙> *јодситаћи*, <⊕> *крајка прича* од SHORT STORY ум. <⊙> *пријовейка*, <⊕> *Могу ли да вам јомоћнем?* од CAN I HELP YOU? ум. <⊙> *Из-*

волиће?, <⊕> *контактирајти некога* од CONTACT SOMEBODY ум. <⊙> *контактирајти с неким*.

Тако, полако али сигурно, због све већег утицаја норме из енглеског језика и све слабијег познавања прописане норме у српском, настаје (заправо, чини се да је већ настала) паралелна обичајна норма у српском језику, уз извесну, али јасну, тенденцију да увезена норма, услед своје учесталости, постепено превлада у недовољно пажљивој свакодневној употреби. Посебно треба указати на све приметније обресе хибридизације српског језика, која се испољава у једном новом урбаном социолекту, својственом првенствено младима, мада никако не само њима. Та хибридна и спонтанна творевина може се назвати — помало шаљиво али нажалост прикладно — **англосрпским језиком** и представља врсту српског језика који (све више) одступа од својих норми и (све више) бива употребљаван према нормама енглеског језика.²

У склопу англосрпског језика значајна улога свакако припада англицизмима и њиховој употреби. Када је реч о писању англицизама на које се наилази у великој већини наших медија (штампа и телевизија), али и на интернету, на уличним натписима, рекламним паноима и другде, затечено стање је углавном очекивано. Наиме, у првом делу овог прилога, „Предлози за нови Правопис (1): транскрипција властитих имена из енглеског језика”, речено је да баратање тим именима у нашој свакодневној пракси упорно остаје у знаку површности, произвољности и случајности. Иста констатација важи и за баратање англицизмима — али уз једну допуну: овде су површност, произвољност и случајност доведене до савршенства. Поред тога, до максимума је доведен и индивидуализам у употреби језика, јер како ће нешто бити написано или изговорено зависи готово искључиво од воље појединца који пише или говори — ако је конкретни појединац образван тако да има развијену језичку осет-

² Више података о англосрпском језику пружају: „О синдрому миленијумске бубе и језику англосрпском” (Т. Прћић, 2000, *Јужнословенски филолог* 56/3—4: 867—873) и „Англицизми у нашој свакодневној пракси: како из концентричних зачараних кругова?” (Т. Прћић, 2003, у штампи, *Зборник радова с Међународног научног скупа „Животи и дело академика Павла Ивића*”, одржаног септембра 2001, Београд — Нови Сад — Суботица).

љивост и истанчаност, може се очекивати да ће редовно водити рачуна о језичкој норми и ваљаности језика који производи. Међутим, уколико то није тако, појединац се ослања претежно на своју интуицију и служи се језиком по личном нахођењу, по свом савршено индивидуалном и савршено неужедначеном језичком осећању, при чему је језичка норма, у најбољем случају, потиснута дубоко у други план. Делимичан увид у важније обрасце којима се малопре поменуто „савршенство” испољава биће попуњен у наставку.

Најновија и најнападнија одлика тренутне наше праксе писања англицизама јесте брисање начела транскрипције елемената из страних језика. Ова, мора се признати, прилично чудна новина зачета је у оној „преводиачкој” пракси коју оличава механичко пресликавање форме, уз уношење минималних структурних измена у оригинал, простим преношењем свега што се учини иоле преносивим. (Иначе, управо оваква пракса посејала је клице англосрпског језика.) Када механичко пресликавање форме постане до те мере механичко да се више не „преводи” ни пресликавањем, него чистим преписивањем оригинала, тада добијемо, на пример, енглеско PREPAID „преведено” као PREPAID, BACKUP као BACKUP, а CYBERSPACE као CYBERSPACE. А када се преписивање изврши једанпут, а онда и понови још неколико пута, тако написан облик наредни пут ће се прилично извесно јавити, по инерцији, и у изворном српском тексту — не само на латиници (којој је енглески оригинал прилично близак) него и на ћирилици (којој енглески оригинал уопште није близак), при чему може доћи и до неизбежних „креативних” упрошћавања, типа CLUBING (од CLUBBING), SHOPING (од SHOPPING) или MOUNT BIKE (од MOUNTAIN BIKE). Осим тога, наилази се и на повремена пресловљавања енглеског оригинала у ћирилицу, попут PREPAID у ПРЕПАИД или E-MAIL у Е-МАИЛ, али није јасно да ли се овде ради о техничком или о ауторском пропусту. Не треба заборавити да се све набројано догађа редовно, и то готово увек без употребе курзива или неких других типографских индикација промене графичког кода, као да се ради о нечем сасвим уобичајеном и сасвим нормалном! Неколико аутентичних примера из дневне и недељне штампе показале како ово међусобно сме-

њивање графичких кодова изгледа на делу (да би били боље истакнути, изворно написани англицизми су подвучени):³

(1) Roming i za prepaid korisnike 063 mreže (naslov).

(2) Potom je slavni rocker svirao i na Trgu slobode.

(3) Većina DJ-eva tražila je frižidere pune sokića u backstageu ali i uz DJ pult.

(4) U nekim talk-showovima se usuđuju da diskutuju o politici i moralu.

(5) Mladi iz ovog sremskog grada spremaju i hair styling, make up i bodyart prezentacije i zanimacije.

(6) Ako ste se ikad prijavili da primate newsletters s one obale Atlantika...

(7) Окупљени DJ-еви представили су, по многим најбољи прошлогодишњи хип-хоп албум, [...], са пуно доброг jungle, drum & bass, hip-hop ритма и енергичног звука, којим су, по проценама многих, себе промовисали у предводника светског „Underground и Mainstream” правца.

(8) ... што значи да максимална брзина download-а може бити до 30 Kbit/s.

Ако се наведени примери детаљније анализирају, могу се извести следећи закључци: прво, овако написани англицизми нису интегрисани у графолошки подсистем српског језика, будући да су подвргнути нултој графолошкој адаптацији, иако је већина њих више или мање интегрисана у фонолошки и граматички подсистем. Друго, у вези с фонолошком адаптацијом, није јасно да ли изворно написаним англицизмима припада и изворни енглески изговор (дакле, нулта фонолошка адаптација), или адаптирани српски изговор, или нека мешавина ова два, или се, пак, они уопште и не изговарају него се само визуелно идентификују, читањем у себи — у пракси од свега овога има помало. И треће, у вези с граматичком адаптацијом, англицизми добијају потребне именичке, глаголске, придевске и прилошке суфиксе, који се обично додају непосредно на основу — примери (3) BACKSTAGEu и (4) TALK-SHOWovima, или се

³ Потпунији увид у варијације писања и других аспеката употребе англицизама у нашој језичкој пракси може се стећи анализом примера у поменутом *Du you speak anglosrpski? Речнику новијих англицизама*. Његов наднаслов намерно је написан искварено управо да би се пародијом указало на размере немара у садашњој пракси.

повезују с њом цртицом — примери (3) *DJ-eva*, (7) *DJ-evi* и (8) *DOWNLOAD-a*, мада понекад долази до нулте граматичке адаптације, када очекивани суфикси изостају, што се види у примеру (6) *NEWSLETTERS*, с преписаном енглеском именицом у множини без икаквог додатог суфикса. Као посебан куриозитет, вреди истаћи још неколико забележених графолошких хибрида, и то оних „најинвентивнијих”: *CHATovati*, *COOLirati*, *DOWNLOADovati*, *CHATovanje*, *COOLiranje*, *DOWNLOADovanje*, *JAZZiranje*, *HARDWAREski*, *SOFTWAREski*, *SONGWRITERSki*.

Поред преузимања у изворном ортографском облику, англицизми се ипак, у великој већини, транскрибују на ћирилично и латиничко писмо, сасвим у складу с праксом устаљеном код нас, те тако имамо: *бајѝас*, *бесѝселер*, *билборд*, *чизбургѝер*, *џојсѝик*, *имиџ*, *јаѝи*, *камкордер*, *мѝузикл*, *сѝојлер* и многе друге. Местимично се наилази и на појаве латиничке транскрипције у ћириличком тексту, у примерима типа *сви pripejd корисници*, при чему овакве употребе не само да су чудне него је у разлоге њиховог настанка тешко проникнути и ваљано их објаснити. Међутим, у немалом броју случајева, транскрибовани облик датог англицизма често се јавља напореда, у насумичној варијацији, с изворним обликом, што се види у овим паралелизмима: *андерѝраунд* и *UNDERGROUND*, *ејдс* и *AIDS*, *имиџ* и *IMAGE*, *јаѝи* и *YUPPIE*, *канѝри* и *COUNTRY*, *мејнсѝрим* и *MAINSTREAM*, *ѝанк* и *PUNK*, *ѝарѝи* и *PARTY*, *сноуборд* и *SNOWBOARD*, *сѝајлинѝ* и *STYLING*. Стиче се утисак, надаље, да изворно написан облик понекад односи превагу над оним транскрибованим, па се стога облици попут *AIR BAG*, *COOL*, *FAX*, *LIVE*, *KNOW HOW*, *ONLINE*, *PLAY STATION*, *PREPAID*, *POSTPAID*, *ROAMING* могу срести далеко чешће од очекиваних облика *ербеѝ*, *кул*, *факс*, *лајв*, *ноухау*, *онлајн*, *ѝлејсѝејшн*, *ѝриѝејд*, *ѝосѝѝејд*, *роминѝ*, који, овако написани, некима чак могу засметати као страни и непознати (!). Две речи заслужују да буду посебно помнуте: прва је *E-MAIL*, писана у изворном облику и латиницом и ћирилицом, док се на њен транскрибован облик, *имејл*, готово нигде не може наићи; друга реч је *WEB сајт* или *WEB сајт*, од енглеског *WEB SITE*, што је јединствен графолошки хибрид у коме је један део задржан у оригиналу, а други ваљано транскрибован. Разлози за крајње специфичан третман ове две речи засад остају

непознати, јер ниједна од њих није ни властито име, ни ускостручни термин, него се ради о обичним генеричким именицама.

Писање англицизама који у енглеском језику имају статус сложенице, будући састављене обично од две самосталне основе, такође је веома неуједначено — тренутно се обавља на чак шест различитих начина. Наиме, што у покушају преношења адаптираног изговора у српском, где се у главнини таквих речи јавља двоструки акценат — што у покушају преношења изворног писања у енглеском, где се такве речи (теоријски бар) могу писати и одвојено и с цртицом и спојено, те две основе обично се пишу, од случаја до случаја, или одвојено, или с цртицом, или спојено. Примена ова три решења подједнако се уочава и у транскрипцији, као у: *фер ѝлеј*, *фер-ѝлеј*, *ферѝлеј* те *он лајн*, *он-лајн*, *онлајн*, и у преношењу изворног писања, као у: *ON LINE*, *ON-LINE*, *ONLINE* те *AIR BAG*, *AIR-BAG*, *AIR-BAG*; при томе, чини се да је спојено писање унеколико слабије заступљено од оног одвојеног и с цртицом.

Ваља, на крају, истаћи и то да сви овде описани важнији обрасци писања англицизама код нас нису никаква реткост, него редовна и свакодневна језичка (да ли само језичка?) појава. На размишљање треба да подстакне све чешћа пракса писања англицизама у изворном и хибридном облику — како у текстовима на латиници, тако и у текстовима на ћирилици, мада овде у нешто мањем обиму. Учесталост овако написаних речи предвидљиво се повећава у неким тематским областима, највише у вези с рачунарством, популарном забавом, музиком, филмом, туризмом и рекламирањем. Међутим, оно над чиме се свако свакако мора замислити јесте околност да мало ко од оних који овакве и сличне облике лансирају, прихватају или користе — и тиме утичу на формирање језичких навика јавности — ни за тренутак не застану да запитају, себе или друге, да ли се овако може писати, како ово треба писати и, у случају изворног и хибридног (енглеско-латиничког и енглеско-ћириличког) писања, о ком се језику уопште ради. 'Пиши како хоћеш, читај како ти одговара, а с граматиком како ти воља!' јесте прећутно начело које тренутно снажно одсликава нашу свакодневну праксу везану за овај аспект употребе ан-

глицизама и које је у складу с оним што је раније констатовано: површност, производљивост и случајност доведене до савршенства.

Истине ради, треба рећи да досадашњи наши језички приручници, укључујући и важећи Правопис, нису детаљније нормирали писање англицизама, из простог разлога што су и темпо и интензитет њиховог прилива у последње време толико нагло и неочекивано порасли да су предухитрили правовремено постављање језичке норме. Но, и једне друге истине ради, ваља напоменути и то да је много тога у српском језику већ нормирано и преточено у одговарајуће приручнике, чија се примена у пракси, посебно оној медијској, нажалост, врло мало или нимало примењује, будући да је препуштена слободној вољи појединца који пише или говори.

У циљу попуњавања поменуте нормативне празнине, у наставку ће бити понуђен целовит модел с препорукама за стандардизовано писање англицизама у српском језику. Прво ће бити обрађено писање речи, а затим и писање акронима, који представљају посебну категорију речи.

3. ОПШТА НАЧЕЛА И ОПРЕДЕЉЕЊА. Препоруке за писање англицизама које ће бити предложене засноване су на неколиким основним опредељењима најновије стандардолошке теорије, методологије и праксе. Према њима, језичка норма требало би да буде (1) теоријско-методолошки утемељена на савременим лингвистичким и социолингвистичким принципима, (2) једноставно и једнозначно образложена, (3) прегледно и ефектно изложена, (4) лако научљива, и (5) обавезујућа у пракси. При томе, овде се мора имати на уму важна чињеница да, насупротив страним властитим именима која у језику-примаоцу готово увек имају статус стране речи, позајмљенице из страних језика временом добијају статус домаће речи, зависно од степена интегрисаности у његов систем, чиме губе или замагљују своје страно порекло. Стога је захтев за очувањем препознатљивости изворног облика, постављен при адаптацији властитих (нарочито, личних) имена, код адаптације позајмљеница знатно мање изражен, пошто оне — поставши, или на путу да постану, делом српског језика — подлежу

могућностима промене своје првобитне форме и/или садржине, баш као и све остале речи у његовом лексичком фонду.

У том смислу, **на писање англицизама у српском језику никакав утицај не треба да имају правописни принципи и обичаји енглеског језика** (уз делимичан изузетак писања акронима). Тиме се искључује могућност како преношења изворног енглеског правописног облика, тако и писања по узору на тај облик — и у погледу преношења слова (нпр. *DOWNLOAD*), и у погледу тројаког начина писања енглеских сложеница (нпр. *ON LINE*, *ON-LINE*, *ONLINE*), и у погледу хибридних писања (нпр. *COOLiranje*), иначе накарадних и недопустивих. Полазиште овог модела, у пуном сагласју с прихваћеним и већ устаљеним нормативним опредељењима везаним за преношење елемената из страних језика код нас, јесте следећи општи стандардолошки принцип: **графолошка адаптација англицизама у српском језику врши се путем транскрипције на ћирилично и латиничко писмо.** Изузетак од наведеног принципа представљаће неколико контекстуално и/или тематски прецизно одређених група речи, о којима ће се говорити ниже.

Овде предложеним препорукама подлежу англицизми који ће тек пристизати у српски језик, али још више сви новији англицизми који се тренутно јављају у неколико насумичних писаних варијација (попут већине оних наведених до сада), а каквих је убедљиво највише, како би се међу њима могао одабрати један, најприхватљивији облик. Међутим, одраније одомаћени англицизми, као што су *шунел*, *шренинг*, *викенд*, *бифшек*, *фолклор*, *шрамвај*, *шролејбус*, *колџерла*, *каубој*, *ценџлмен*, *вајтерјоло*, *фудбал*, задржавају свој постојећи правописни (и изговорни) облик.

4. КАКО ПИСАТИ РЕЧИ. Најочигледнији знак да је нека позајмљеница интегрисана у систем било ког језика-примаоца, па тако и српског, јесте то да је њен писани облик формиран управо у складу с правописним конвенцијама тог језика. Ово подразумева, како је и раније поменуто, да је позајмљеница претходно била подвргнута фонолошкој и граматичкој адаптацији, пошто се писани облик темељи на домаћем изговорном (и граматичком) облику.

Изговорни облик, који је основна и најважнија карика у ланцу адаптације, настаје

и устаљује се релативно спонтано, и то или по узору на изворни изговор, или по узору на изворно писање, или комбинацијом ова два, али увек уз извесну дозу народне етимологије и утицаје других језика. Таквом приступу, у суштини, нема се много шта приговорити, будући да је захтев за очувањем препознатљивости изворног облика, малопре је речено, код адаптације позајмљеница потиснут у други план. Но, у исто време, у први план се мора истаћи захтев за доследном употребом изговорних облика који су настали и у пракси се усталили, при чему би равноправна двојства, типа /видео-рекордер/ и /видео-рикордер/ или /хифи/ и /хајфај/, требало свести на најмању меру. У случајевима двојстава која укључују погрешне изговорне облике, предност би увек требало давати облицима који су ближи (ново)насталим и устаљеним образцима или, у недостатку њих, облицима који су саображенији правилима фонолошке адаптације (изложеним у првом делу, „Предлози за нови Правопис (1): транскрипција властитих имена из енглеског језика”). Тако би, рецимо, требало користити облике /џем-сешн/ а не /џем-сејшн/, /грџндслем/ а не /грџнслем/, /картриџ/ а не /кертриџ/ или /кетриџ/, /рокенрол/ а не /рокендрол/, /синтесајзер/ а не /синтисајзер/, /сурфовати/ а не /срфовати/ или /серфовати/.

Међутим, за извођење српског правописног облика англицизама, новонастале спонтане навике у писању (укратко описане горе) немогуће је прихватити као норму, с обзиром на околност да се међу њима не може издвојити било каква претежна или учестала навика вредна пажње, а још мање неки постојанији систем. Исто тако, ни то што се неке адаптиране енглеске сложенице у српском језику изговарају с двоструким акцентом, што је показатељ релативне фонетске самосталности основа, као у /бџдибилдинг/, /хџдтџџ/ и /мџјкџп/, никако не може бити поуздано мерило за утврђивање њиховог писаног облика, с обзиром на околност да неке адаптиране сложенице имају само један акценат, што указује на то да су основе фонетски већ срасле у једну целину, попут /дрџгстор/, /хџрдвер/ и /шџдумен/. Овде се мора нагласити и важна чињеница да су колебања и двојства у фонолошкој адаптацији новијих и најновијих позајмљеница врло честа и врло изражена,

сасвим у складу с природом и темпом овог процеса.

У циљу ваљане теоријске утемељености, једноставности и једнозначности препорука, као и њихове лаке и доследне применљивости у пракси, овде ће бити понуђен модел транскрипције који су, за потребе писања одредница, развили и спровели аутори *Du you speak anglosrpski? Речника новијих англицизама*. Тај модел заснован је на семантичким принципима, који су одабрани из чврстог уверења да се постављени стандардолошки захтеви једино на тај начин могу успешно испунити. Окосницу овог модела чини следећи садржинско-формални принцип: **реч која представља једну садржинску целину, јер изражава јединствено и целовито значење те именује јединствену и целовиту категорију у ванјезичкој стварности, треба да буде представљена као једна формална (словна) целина — непрекинута или спојена цртицом**. Полазећи од овог семиотичког принципа, модел предвиђа да стандардизовано писање речи које су позајмљене из енглеског језика буде регулисано трима главним правилима.

Правило 1: сваки англицизам који представља једну садржинску целину, у писању се представља као један језички знак — односно, као једна непрекинута реч. Ово правило односи се на англицизме било које морфолошке структуре у енглеском језику: на просте речи, тј. оне које су састављене од једне морфеме, нпр. *беџ*, *џинџл*, *лоби*, укључујући и оне настале скраћивањем комбинација речи, нпр. *хајџек*, *камкордер*, *модем*; на изведенице настале додавањем префикса, нпр. *овердоз*, *џриџејд*, *ремикс*, или суфикса, нпр. *имџичменџ*, *рејџинџ*, *сџојлер*; на сложенице, нпр. *милкџејџ*, *џлејоџ*, *сџберсџејџ*, укључујући и оне настале додавањем префиксоида, тј. елемената с устаљеним значењем који се јављају као први део сложенице, нпр. *меџахџиџ*, *микроџиџ*, *сџиџерсџар*; и коначно, на лексикализоване синтагме, нпр. *хеменџекс*, *ренџакар*, *рокенрол*. Све овакве и сличне речи, без обзира на изворну структуру, у српском језику сматрају се непрозирнима, будући да говорници српског језика у њима нити препознају унутрашњу морфолошку структуру, нити разазнају значењске односе међу елементима (ако, наравно, има више елемената). Код двојезичних говорника изузетно је важно

да се овде раздвоје, бар теоријски, знање и утицај енглеског језика од знања српског, те да тежиште буде стављено на српски језик: прозирност речи у језику-даваоцу и језику-примаоцу не морају се поклапати — и најчешће се не поклапају. Но, у неким случајевима прозирност ипак постоји, па је значењске односе међу елементима могуће препознати, а то већ потпада под

Правило 2: сваки англицизам који представља једну садржинску целину, али у коме се у српском језику може уочити значењска веза између елемената, у писању се представља с пртицом између тих елемената, као у: *биџ-банд*, *дјуџифри-шоу*, *дрим-џим*, *џамбо-џеџ*, *флойи-диск*, *џрејс-џериод*, *џанк-рок*, *џрес-конференција*, *секс-симбол*, *џој-модел*. Та значењска веза најчешће је заснована на хипонимији, тј. на односу општег значења према специфичном, при чему реч са специфичним значењем изражава подврсту речи с општим значењем — било у оном дословном, било у оном пренесеном (метафоричном или метонимијском). Тако је, рецимо, *флойи-диск* врста диска, као што су и *хард-диск* и *комџакџи-диск*; *џок-шоу* је врста шоуа, као што су и *џиџ-шоу* и *слајд-шоу*, али то није и *лајџшоу*, пошто се овде не ради о шоуу, тј. представи или емисији, у смислу преузетом и устаљеном у српском, него о игри светлости, што је код нас непрозирно; *дјуџифри-шоу* је врста шопа, као што су и *фри-шоу* (у српском, мање формални синоним за *дјуџифри-шоу*) и *џеџ-шоу* и *секс-шоу*, али то није и *воркшоу*, пошто се овде не ради о врсти шопа, тј. продавнице, у смислу преузетом и устаљеном у српском, него о састанку образовне природе, што је код нас такође непрозирно. Међутим, када су значењски односи између елемената лабавији и слободнији, залази се у домен синтаксе, па више нису посредни односи између елемената унутар речи него односи између самосталних речи, а тиме се бави

Правило 3: свака именица-англицизам, укључујући и акрониме, која се у номинативу једнине јавља испред неке друге именице и врши придевску (атрибутивну или детерминативну) функцију, у писању се представља одвојено од те именице, као у: *андерџраунд* (*џисаџ*), *фџиџнес* (*џиренер*), *канџири* (*џевачица*), *СМС* (*џорука*), *сџендбај* (*аранџман*), *сџиреч* (*џанџалоне*). Да се у овим и сличним

случајевима ради о функцијском споју 'придев + именица' (иначе, структурној иновацији у српском језику насталој под утицајем енглеског), лако се може доказати тако што ће се, у датим спојевима, именице у придевској функцији заменити правим придевима, чиме ће се добити: *аванџардни џисаџ*, *сџорџиски џиренер*, *оџерска џевачица*, *џексџуална џорука*, *џривремени аранџман*, *џлаџнене џанџалоне*. А како се типични/прави, тј. променљиви, придеви редовно пишу одвојено од именица које модификују, природно је да исти начин писања следе и атипични/„мање прави” придеви. У ту групу спадају, прво, непроменљиви придеви, попут *џамбо*, *џеј*, *кул*, *лајв*, *офџор*, *онлајн*, *џриџејд*, *џосџиџејд*, *секси*, *џојлес*, а потом и поменуте именице у придевској функцији. Треба указати и на околност да веза између двеју именица или непроменљивог придева и именице у функцијском споју 'придев + именица' временом може постати чвршћа, када тај спој прераста у нову реч, с прозирним значењским односом — она тада успоставља и именује нову јединствену и целовиту категорију у ванјезичкој стварности, која је изведена из припадајуће опште категорије, као што је *инџернеџ комџаниџа* > *инџернеџ-комџаниџа*, па се због тога писање таквих речи, како и сам пример показује, управља према Правилу 2.

Општа правила. Сходно правилима Правописа, графолошка адаптација англицизама подлеже још и следећим посебним захтевима:

— пошто се налазе у категорији општих (тј. апелативних) речи, сви англицизми се пишу малим почетним словом (осим уколико се јављају у саставу властитог имена, када, зависно од позиције, подлежу писању великим почетним словом); једини изузетак представља реч *инџернеџ*, која задржава извесна својства властитог имена (преузета из енглеског), па се зато може алтернативно писати и великим почетним словом — *Инџернеџ*;

— између слова *и-а*, *и-е*, *и-у* уноси се слово *ј*, нпр. *серџал*, *јаџиџевски*, *меџиџум*;

— једначење сугласника по звучности, иако може постојати у изговору, не приказује се, нпр. *бекџраунд*, *драџсџор*, *саундџрек* (старији англицизми, попут *фудбал*, представљају изузетак од овог правила);

— једначење сугласника по месту творбе, иако може постојати у изговору, не приказује се, нпр. *иниуи*.

Изузети од принципа транскрипције:

— у специјалним и ограниченим контекстима, следеће речи могу се писати и у енглеском оригиналу (латиницом), у ћириличким и латиничким текстовима: *ejдс* као AIDS, само у стручним медицинским текстовима; *факс* као FAX и *имејл* као E-MAIL, само у адресама, посетницама и сл.; *мис* као MISS, само у званичним називима; *ипрес* као PRESS, само на службеним ознакама, натписима и сл.;

— интернет- и имејл-адресе, у чијој се основи у свим језицима налази енглески језик, морају се писати латиницом у свим текстовима, нпр. <http://www.rts.co.yu> (интернет-адреса) и redakcija@politika.co.yu (имејл-адреса, при чему се знак '@' изговара као 'мајмун', 'мајмунче' или, ређе, 'ет', а не као 'мајмунски знак' или 'манки');

— ради боље визуелне идентификације оригинала, све лексичке јединице преузете из енглеског језика — сва властита имена и све позајмљенице, могу се, сагласно потребама, наводити и у изворном облику (латиницом), при чему он мора бити графички издвојен и/или означен, нпр. *Њу-јорк тајмс* (NEW YORK TIMES), *Форин офис* (или енглески, FOREIGN OFFICE), *микрочип* (енг. MICROCHIP);

— у рекламама, такође ради боље визуелне идентификације, називи производа и артикала готово без изузетка пишу се у изворном облику, који је постао устаљен у пракси и утиснут у свест потрошача, нпр. *Head & Shoulders*, *Budweiser*, *Panasonic*.

5. КАКО ПИСАТИ АКРОНИМЕ. Све већа учесталост акронима преузетих из енглеског језика у бројним тематским областима у српском, изискује да се ова посебна категорија речи обради засебно. Акроними (или иницијализми) су лексичке јединице настале издвајањем почетних слова, једног или више њих, из дугачких или гломазних лексичких јединица, у циљу њиховог скраћивања. У енглеском језику, то су вишечлани називи или наслови (нпр. NATIONAL AERONAUTICS AND SPACE ADMINISTRATION > NASA), лексикализоване синтагме (нпр. SHORT MESSAGE SERVICE > SMS, RADIO DETECTING AND RANGING > RADAR), те

сложенице (нпр. DISK JOCKEY > DJ). Упркос томе што се претежно пишу верзалним/великим словима, ове лексичке јединице имају статус речи, јер представљају један језички знак, с изговорним и правописним обликом (иако, додуше, понекад понешто неубичајеним), граматичком функцијом, јединственим значењем и самосталном употребом.

Грамматички посматрано, акроними готово увек наступају као именице, и то у две функције: прво, као властита имена, од којих су најзаступљенија она институционална те сваковрсни називи, попут UNICEF, NASA, CNN, IBM, NBA, док се лична имена (JFK од JOHN FITZGERALD KENNEDY) и она географска (LA од LOS ANGELES) сасвим ретко сусрећу; и друго, као опште (тј. апелативне) именице, попут AIDS, AWACS, VIP, PC, CD-ROM. Преузети у српски језик, акроними подлежу деклинацији по мушкој или женској парадигми, што је условљено њиховим обликом. Значењски посматрано, повезаност с пуним обликом код већине акронима временом бледи и полако нестаје, због чега се они најчешће поимају као просте и семантички непрозирне речи са сопственим значењем и самосталном употребом — како у изворном, језику-даваоцу, тако још више у језику-примаоцу; њихова етимологија остаје позната једино стручњацима и/или запосленима у релевантној области, а потом и заинтересованим лингвистима и лексикографима.⁴

Посебност акронима крије се првенствено у чињеници да сви немају подједнако изражен лексички статус. Он, наиме, варира, и то највише у зависности од начина њиховог изговора, који им уједно одређује и начине писања. Начини њиховог изговора и писања у српском језику у наставку ће бити сагледани, а онда и срочени у препоруке за писање акронима-англицизама (у овом случају то су препоруке, а не правила, услед тренутно врло разубуђене и несређене ситуације не само око употребе и домаћих и страних акронима у нашој свакодневной пракси, него и око њиховог теоријско-методолошког тумачења — засад ће тежиште бити стављено само на покушај да се уоче опште правилности и поставе

⁴ Пуни облици великог броја акронима из свих области у енглеском језику могу се наћи у електронском облику на интернет-адреси: <http://www.acronymfinder.com>.

главне смернице). С обзиром на поменуто њихово својство, могуће је разликовати две врсте акронима позајмљених из енглеског језика.

Прву групу чине акроними типа *УНИЦЕФ, КФОР, НАТО, УНЕСКО, СЕНСЕ, НАСА, ЦИА, ИРА* (имена), те *АИДС, ХИВ, УФО, ВИП, радар, ласер, авакс, јайи* (опште именице), који се у српском језику могу изговорити, и изговарају се, као једна фонолошка целина, с јединственим акцентом. Слично осталим позајмљеницама, адаптирани изговорни облик акронима настаје релативно спонтано, најчешће по узору на изворно писање; повремено се јавља и утицај изворног изговора, *АИДС* као /ејдс/, *КФОР* као /кејфор/ поред /кфор/, *ВИП* као /ви-ај-пи/ поред /вип/, узрокујући тако раскорак између оног што је написано и оног што је изговорено. Изузев верзалног писања, ови акроними суштински се не разликују од типичних/правих речи, па ће стога за њих овде бити предложен назив 'лексикализовани акроними'. Пошто се поимају као просте и непрозирне речи, нема никаквих сметњи да се лексикализовани акроними пишу и деверзално, тј. пребацавањем на мала слова — наравно, с великим почетним словом код имена: *Уницеф, Кфор, Унеско, Наса*.

Препорука 1: лексикализовани акроними-англицизми пишу се верзално — великим словима, или деверзално — транскрипцијом адаптираног изговора малим словима, при чему с великим почетним словом код властитих имена. Верзално писање састоји се од више-мање верног пресловљавања писаног енглеског облика, према коме се углавном формира адаптирани изговор, у ћирилицу и латиницу (*CIA* > *ЦИА*, *AIDS* > *АИДС*), уз уношење минималних измена тамо где су оне неопходне (*UNESCO* > *УНЕСКО*). Деверзално писање, које одражава виши степен интегрисаности у систем српског језика, засновано је на транскрипцији адаптираног изговора и управља се према Правилима 1 и 2, те Општим правилима за писање англицизама (*CIA* > *Ција*, *AIDS* > *ејдс*); горњи примери показују и то да се код неких потпуно лексикализованих и одомаћених акронима у функцији опште именице (*радар, ласер, авакс, јайи*) деверзално писање усталило као једини облик графолошке адаптације.

Препорука 1.1: на лексикализоване акрониме падежни и други суфикси додају се, писани малим словима, директно (тј. без цртице) и код верзално и код деверзално написаних акронима. Будући да се ради о речима које имају пун лексички статус, прибегавање цртици с падежним и другим суфиксима је излишно. При деверзалном писању акронима у потпуности се задржава графолошка једнообразност речи, што показују примери *Уницеф, Уницефа, ... (Уницефов), Најто, Најтоа, ... (Најтоов), Унеско, Унеска, ... (Унесков), Наса, Насе, ... (Насин), Ција, Ције, ... (Цијин), ласер, ласера, ... (ласерски), јайи, јайија, ... (јайијев, јайијевски)*. С друге стране, код верзално написаних акронима, попут *УНИЦЕФ, УНИЦЕФа, ..., НАТО, НАТОа, ..., УНЕСКО, УНЕСКа, ..., НАСА, НАСе, ..., ЦИА, ЦИје, ...*, ова једнообразност свесно је нарушена, тиме што се мала слова, којима се приказују суфикси, надовезују на велика, којима се приказују основе или њихови делови. Међутим, управо предложена правописна иновација, колико год у први мах деловала чудно или одбојно, једина нуди решење којим се усклађују изговор и писање косих падежа оваквих акронима, укључујући и веома важне случајеве где се крајњи самогласник узима као номинативски суфикс у српском језику (нпр. *УНЕСКО, НАСА*); овим приступом могуће је пренебрегнути спонтано настале и неприхватљиве обрасце који се тренутно редовно сусрећу у штампи: *уџад у информатички систем НАСЕ* или *НАСА-е* или *НАСА* (у потоњем, дакле, без одговарајућег падежног облика, што је изузетно неприродно и, још битније, потпуно супротно граматици српског језика).

Другу групу чине акроними типа *BBC, CNN, NBC, МТВ, ФБИ, УНХЦР, НБА, WBA, ИБМ, JVC* (имена), те *ЦД, ЦД-РОМ, ДВД, РС, VHS, ГСМ, DJ, ПР, СФ, CV* (опште именице), који се изговарају као једна фонолошка целина, али без јединственог акцента — уместо тога, због фонотактичких запрека у српском језику, свако слово изговара се једно за другим, при чему је последње слово наглашеније. Са сугласничким словима јављају се пратећи самогласници, који тим словима дају изванредан степен слоговности, повећавајући тако (иначе смањену) фонолошку целовитост ових акронима. Словни изговор следи два основна

обрасца: у једном, управља се према енглеским вредностима слова (нпр. *BBC* као /би-би-си/), чиме и овде настаје раскорак између написаног и изговореног; у другом, примењују се тзв. латиничке вредности слова у српском језику (нпр. *ЦД* као /це-де/; *ЦД-РОМ* је хибридни акроним, па се отуда изговара као /це-де-ром/). (Изговор без пратећих самогласника, према тзв. ћириличким вредностима слова, овде је врло мало, ако уопште, заступљен.) Ови акроними имају делимичан статус речи, јер се од типичних/правих речи разликују како по верзалном писању тако и по словном — тачније, слоговном — изговору, па ће стога за њих овде бити предложен назив 'полулексикализовани акроними'. Упркос томе, нема препрека да се полулексикализовани акроними такође пишу и деверзално — наравно, с великим почетним словом код имена: *Ен-Би-Си*, *Ај-Би-Ем*, *диџеј*, *цеде*.

Препорука 2: полулексикализовани акроними-англицизми пишу се верзално — великим словима, или деверзално — транскрипцијом енглеског и тзв. латиничког слоговног изговора малим словима, при чему с великим почетним словом код властитих имена. Верзално писање се и у овом случају састоји од више-мање верног пресловљавања изворног енглеског облика у ћирилицу и латиницу (*CNN* > *ЦНН*, *DJ* > *ДЈ*, *CD* > *ЦД*), уз уношење минималних измена тамо где су оне неопходне, што се махом дотиче слова Q, W, X, Y, којих у српском језику нема (*WBA* > *ВБА*). Деверзално писање, које и овде одражава виши степен интегрисаности у систем српског језика, засновано је на транскрипцији енглеског и тзв. латиничког слоговног изговора. При адаптацији имена, сваки слог пише се великим почетним словом и међусобно одваја цртицом, да би се показала њихова релативна самосталност (*CNN* > *Си-Ен-Ен*, *BBC* > *Би-Би-Си*), док се код општих именица та самосталност полако губи, пошто слогови имају тенденцију срастања и потпуне лексикализације — транскрипција се стога управља према Правилима 1 и 2, те Општим правилима за писање англицизама (*DJ* > *диџеј*, *PC* > *јисци*, *CD* > *цеде*, *CD-ROM* > *цеде-ром*), као што се то догодило с лексикализованим деверзалним општим именицама типа *радар* и *ласер*.

Препорука 2.1: на полулексикализоване акрониме падежни и други суфикси додају се, писани малим словима, повезани с цртицом код верзално написаних акронима, а директно код оних написаних деверзално. Употребом цртице овде се жели указати на делимичан лексички статус верзално написаних акронима, док, на супрот томе, директно додавање суфикса указује на виши степен лексичког статуса и интегрисаности у систем српског језика, упоредиве, иако не исте, са статусом лексикализованих акронима. Тако долази до следећег системског паралелизма: *CNN*, *CNN-a*, ... (*CNN-ов*) или *Си-Ен-Ен*, *Си-Ен-Ена*, ... (*Си-Ен-Енов*), *BBC*, *BBC-ја*, ... (*BBC-јев*) или *Би-Би-Си*, *Би-Би-Сија*, ... (*Би-Би-Сијев*), *DJ*, *DJ-a*, ... (*DJ-ев*) или *диџеј*, *диџеја*, ... (*диџејев*), *PC*, *PC-ја*, ... или *јисци*, *јисција*, ... *ЦД*, *ЦД-a*, ... или *цеде*, *цедеа*, ...

Када је реч о избору између енглеског и тзв. латиничког слоговног изговора, тренутна пракса је, ни најмање неочекивано, врло неуједначена и без устаљених правила, мада уз извесну предност енглеског обрасца. Изговор појединачних акронима, по свим показатељима, настаје углавном према принципу случајности. Тако се, на пример, *ДВД* најчешће чује у облику /ди-ви-ди/, иако су се његови претходници *ЦД*, *ЦД-РОМ* и *VHS* усталили као /це-де/, /це-де-ром/ и /ве-ха-ес/; *НБА* варира између /ен-би-еј/ и /ен-бе-а/, а *УНХЦР* између /ун-ха-це-ер/ и /ун-ха-це-ер/; *JVC* је „народноетимолошки” модификовано у /џи-ви-си/, уместо правилног /џеј-ви-си/, вероватно ради остварења милозвучнијег римовања. У циљу успостављања преко потребне доследности у изговору оваквих акронима, овде се предлаже следећа начелна подела делокруга двају образаца:

Препорука 2.2: полулексикализоване акрониме у функцији властитог имена требало би изговарати према енглеским вредностима слова, а оне у функцији опште именице према тзв. латиничким вредностима слова. Другим речима, пошто страна властита имена у језику-примаоцу, како је већ истицано, имају статус стране речи, природно је да се и акроними у функцији имена изговарају према страном, енглеским вредностима слова: *BBC* и *Би-Би-Си* као /би-би-си/, *MTV* и *Ем-Ти-Ви* као /ем-ти-ви/, *ФБИ* и *Еф-Би-Ај* као /еф-би-ај/. Да би се избегла лутања

око слова енглеског алфабета, те предупредиле изговорне, а затим и писане, импровизације попут /би-би-ци/ и /ци-ен-ен/ за *BBC* и *CNN*, уместо правилних облика /би-би-си/ и /си-ен-ен/, на приложеној табели дате су изговорне и писане вредности слова енглеског алфабета у српском језику. С друге стране, опште именице, које временом добијају статус домаће речи, природније је изговарати према домаћим, тзв. латиничким вредностима слова: *ЦД* и *цеде* као /це-де/, *ДВД* као /де-ве-де/, *ГСМ* као /ге-ес-ем/. Но, пошто је пракса већ „учинила своје”, ова препорука може важити само за акрониме који ће тек пристизати у српски језик.

ИЗГОВОР И ПИСАЊЕ СЛОВА ЕНГЛЕСКОГ АЛФАБЕТА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (велика слова у косим заградама означавају дуг самогласник)		
A = /ej/ <i>ej</i>	B = /би/ <i>би</i>	C = /сИ/ <i>си</i>
D = /дИ/ <i>ди</i>	E = /И/ <i>и</i>	F = /еф/ <i>еф</i>
G = /џИ/ <i>џи</i>	H = /ејч/ <i>ејч</i>	I = /Ај/ <i>ај</i>
J = /џеј/ <i>џеј</i>	K = /кеј/ <i>кеј</i>	L = /ел/ <i>ел</i>
M = /ем/ <i>ем</i>	N = /ен/ <i>ен</i>	O = /оу/ <i>оу</i>
P = /пИ/ <i>пи</i>	Q = /кјУ/ <i>кју</i>	R = /Ар/ <i>ар</i>
S = /ес/ <i>ес</i>	T = /тИ/ <i>ти</i>	U = /јУ/ <i>ју</i>
V = /ВИ/ <i>ви</i>	W = /дабл-јУ/ <i>дабл-ју</i>	X = /екс/ <i>екс</i>
Y = /ВАј/ <i>вај</i>	Z = /зед/ <i>зед</i> или /зИ/ <i>зи</i>	

На крају, изузетно је важно имати на уму чињеницу да акроними **нису** скраћенице, него посебна категорија речи насталих скраћивањем, па их стога не треба називати скраћеницама, како се то уобичајило. Као што је познато, скраћенице, међу којима *бр.*, *свр.*, *ул.*, *проф.*, *др.*, *џа.*, *шзв.*, *нпр.*, *кз.*, *цм.* и многе друге, представљају ништа више него резултат конвенционалног поступка скраћивања речи у писању, које се потом обавезно морају изговарати нескраћено — штавише, у одговарајућем граматичком облику: *1 цм* као 'један центиметар' према *10 цм* као 'десет центиметара'. Док се скраћенице налазе само у домену правописа, дотле су акроними у домену творбе речи, иако уз значајан ослонац на правопис, и имају више или мање изражен лексички статус. Најупадљивија последица раширеног, али у лингвистичким чињеницама неутемељеног, тумачења и веровања да

су овде посредни скраћенице јесте непроменљиво писање акронима у косим падежима, као у примерима из *СОКОЈ ујозоравају*, *приватизација у ЈАТ*, *постигли су нагодбу са РТС*, *званичници ФИФА ојречно коментаришу*, *очекује се и да неко пронађе вакцину против АИДС*, *највећи хит у историји МТВ*, на које се свакодневно наилази у нашој штампи, сасвим противно граматичким правилима стандардног српског језика.

6. ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ. У закључку првог дела овог прилога, о транскрипцији властитих имена из енглеског језика, наглашена је неопходност доследне подршке од стране образовних установа, издавачких кућа и, надасве, средстава масовне комуникације, од којих се очекује да своје ученике, студенте, читаоце, гледаоце и слушаоце навикну на то да знатно више брину о језику, доброј употреби језика и међујезичким контактима, а посебно о познавању и поштовању језичке норме. Наравно, овде се не мисли само на англицизме и властица имена из енглеског језика, него на српски језик у целини.

Међутим, да би се то постигло није наодмет подсетити на једну изузетно важну, иако готово заборављену чињеницу. Наиме, постоје професије које систематски утичу, или могу да утичу, на формирање језичких навика јавности и због тога запослени у тим професијама нису 'обични' него 'посебни' корисници језика. Поред језичких и лингвистичких стручњака, у категорију 'посебних' корисника језика — који носе велику одговорност за ваљаност изговорене и написане речи и који отуда морају располагати одговарајућим језичким знањем — спадају учитељи, наставници и професори свих предмета и на свим нивоима, затим новинари, водитељи, спикери и уредници, и, нипошто на последњем месту, преводиоци свих врста текстова и са свих језика. За све њих редовна употреба Правописа и других језичких приручника никако не може бити тек пожељна, препоручљива или факултативна. Она, једноставно, мора бити прописана као обавезна! Разлог за то више је него провидан: 'посебна' употреба језика никако не може бити препуштена слободној вољи, осећању, мишљењу, веровању или сећању појединаца, без обзира на врсту и степен њиховог образовања.

И коначно, неопходно је приметити и следеће: све док свест о језичкој норми и обавези поштовања те норме не сазри и постане саставни део културне природе свих његових 'посебних' (па и осталих) корисника, све док се нова, реформисана школа, на свим нивоима, а највише у настави матерњег и страних језика, још осмишљеније и делотворније не посвети неговању доброг језика, и напokon, све док медији не почну да остварују своју образовну (или едукативну, како се то сада воли рећи) функцију и у запањујуће занемареној и запуштеној области језика, који предуго носи (прећутно му додељену) увредљиву титулу 'најспоредније важне ствари на свету', илузорно је расправљати о новом Право-

пису, о стандардном језику у примени, о подизању нивоа писмености и усмености, о искорењивању — или бар ублажавању — размахане површности, произвољности и случајности у употреби језика. Опште је познато, али можда недовољно истицано и понављано, да језичка норма постоји зато да би људи знали како што боље да се служи језиком у говору и писању. Та норма мора се научити и неговати током школовања наших ученика и студената; свест о потреби поштовања језичке норме мора се усађивати и током и након тог школовања. „Како вам драго” је наслов једне Шекспирове комедије — нема разлога, а још мање оправдања, да се њиме у будућности опише и наша свакодневна језичка пракса.

Милан Баковљев

О МЕСТУ ЗАВРШНЕ ТАЧКЕ У ОДНОСУ НА ЗНАК ИЗВОДА

У чланку „Неке интерпункцијске недоумице”, објављеном у броју 6 „Језика данас”, писао сам и о недоумицама које се тичу онога што је у „Правопису српскога језика” (публикованом, у издању Матице српске, 1993. године) наведено на 313. страници, у одељку „Завршна тачка навода или ширег исказа”. Заложио сам се за правило које би гласило: *Када је навод главни део исказа, ијј. када је иишчев итекст само најава иза које следи развијен и целовити навод, знак извода се ставља иза итачке или коџ другоџ иитерпункцијскоџ знака којим се навод завршава*. То сам учинио стога што по ауторима наведеног Правописа тачка у таквој ситуацији може стајати и иза и испред знака извода (у првом случају као завршна тачка ширег исказа, а у другом као завршна тачка навода) — о чему сведоче ова два њихова илустративна примера:

(1) Настављајући своју асоцијацију, промрља: „Сва је згода — биће града тешка”.

(2) Поаро примети: „Али ви, мадам, нисте били сасвим задовољни.”

У тексту у којем се наведени примери коментаришу, за стављање тачке испред знака извода речено је да је нарочито оправдано кад је — као у другом примеру — пишчев текст само најава, иза које следи развијен и целовит навод; другим речима: кад је навод главни део исказа. С тим у вези сам — претпостављам основано — нагласио да је и у првом примеру пишчев текст само најава иза које следи развијен и целовит навод, тј. да је и ту навод главни део исказа; да се, дакле, тај пример не разликује битно од другог примера и да би одговарајуће правило требало да гласи онако како сам на почетку овог чланка написао. Заложио сам се, значи, за то да се поступак за који аутори „Правописа српскога језика” кажу да „није погрешан”, тј. да је, уз онај други, дозвољен, прогласи једино исправним.

Остајући на истом становишту (на становишту да се у реченицама у којима је навод главни део исказа уместо завршне тачке ширег исказа увек примењује завршна тачка навода), додао бих и следеће:

У Белићевом „Правопису српскохрватског књижевног језика” пише: „Када уз речи или реченице које се налазе под наводницима стоји још који знак интерпункције неки се налазе испред завршног наводног знака (упитник, узвичник, пауза и тачкице), а остали иза њега (тачка, тачка и запета и запета).” Пример за тачку гласи:

„Занат је златан”.

Према томе, за све време важења тог правописа, знак извода се стављао испред завршне тачке. И није, у том погледу, било никаквог двоумљења (чак ни у погледу реченица у којима је навод био главни део исказа).

Кад је, 1960. године, озваничен нови правопис (изложен у „Правопису српскохрватског књижевног језика” Матице српске и Матице хрватске), ситуација се променила утолико што су људи који се при писању држе важећег правописа остали без правила о ономе о чему се овде говори. „Поред осталих знакова интерпункције” — пише у споменутом Правопису — „завршни део наводника употребљава се према смислу: 1) иза осталих знакова ако је реченица под наводницима потпуно завршена... 2) ако пак наводници нису на крају потпуно завршене реченице или се њима означава само завршни део њен, онда тај део наводника дође испред другог знака...” За први случај (за који смо овде заинтересовани) наводе се само два примера — један с узвичником, а други с упитником, тако да остаје нејасно да ли се и завршна тачка (слично упитнику и узвичнику) ставља испред знака извода (завршног дела наводника) уколико је реченица под наводницима потпуно завршена. Додуше, наведено правило казује да је одговор на то питање потврдан, али одсуство одговарајућег примера може човека оставити у недоумици. Вероватно се зато и дешавало да чак и истакнути лингвисти поступају и овако и онако. На пример:

У другом тому Стевановићевог „Савременог српскохрватског језика” могу се наћи овакви примери:

Свакоме се тужи: „Немам среће”.

Његова се рука најзад умири, а његови прсти осташе савијени и згрчени на длану, и он рече пригушеним гласом: „Морам да разговарам с вама врло озбиљно”.

У „Граматици српскохрватског језика” др Радомира Алексића и Милије Станића два примера овако гласе:

Народ вели: „Слога кућу гради, а неслога је разграђује.”

Народ лепо вели: „Лако је рећи, али је тешко учинити”.

У „Граматици српског језика” Живојина Станојчића и Љубомира Поповића на истој страници се може прочитати:

Марко ми је саопштио: „Ја сам јуче добио писмо од Николе.”

Марко је замолио Тању: „Додај ми оловку”.

Правопис који је сада важећи уместо да прецизно (и формулацијом правила и адекватним илустративним примерима) нормира одговарајући поступак — толерише произвољност. По њему (као што сам већ истакао), најбоље је овако писати:

Настављајући своју асоцијацију, промрља: „Сва је згода — биће града тешка”.

Поаро примети: „Али ви, мадам, нисте били сасвим задовољни.”

Објашњавајући зашто је у првој реченици тачка стављена иза знака извода, напомиње се да то ипак „није некакво чврсто правило нити постојан обичај” и да ни стављање тачке испред знака извода није погрешно, да је чак нарочито оправдано кад је — као у другом примеру — „пишчев текст само најава, иза које следи развијен и целовити навод; другим речима: кад је навод главни део исказа”.

Можда зато што нисам лингвиста, не уочавам зашто је речено (додуше индиректно) да у првом примеру пишчев текст није само најава, тј. да ту навод није главни део

исказа. Ако је „Поаро примети: ...” само најавна изјава иза које следи развијен и целовит навод, зашто то не би било и „Настављајући своју асоцијацију, промрмља: ...”?! И ако је „Али ви, мадам, нисте били сасвим задовољни” развијен и целовит навод и главни део исказа, зар то није и „Сва је згода — биће града тешка”?! По мени, између ова два исказа, у том погледу, нема разлике. Зато се и залажем за правило: Када је навод главни део исказа, тј. када је пишчев текст само најавна изјава иза које следи развијен и целовит навод, знак извода се ставља иза тачке или ког другог интерпункцијског знака којим се навод завршава. Дакле, за разлику од аутора нашег новог (у много чему веома успешног и сасвим прихватљивог) правописа, сматрам да поступање по наведеном правилу треба да буде не *дојучињено*, па ни само „нарочито оправдано”, него *обавезно*. Значи, ваљало би увек овако писати:

Настављајући своју асоцијацију, промрмља: „Сва је згода — биће града тешка.”

Народ лепо вели: „Лако је рећи, али је тешко учинити.”

Марко је замолио Тању: „Додај ми оловку.”

Свакоме се тужи: „Немам среће.”

Његова се рука најзад умири, а његови прсти осташе савијени и згрчени на длану, и он рече пригушеним гласом: „Морам да разговарам с вама веома озбиљно.”

У сваком од ових примера пишчев текст је само најавна изјава иза које следи развијен и целовит навод, навод који представља главни део исказа, па уместо завршне тачке ширег исказа ваља користити завршну тачку навода. Ако се варам, радо ћу кориговати своје мишљење, будући да о овим стварима радије учим него што другог поучавам.

Кад би аутори новог правописа признали да је тачно оно што рекох о карактеру наведених примера, разликовали бисмо се само тиме што по мени у *свакој* реченици у којој је навод главни део исказа, а пишчев текст само његова најавна изјава, знак извода треба да стоји иза тачке, а по њима може стајати и испред ње (мада је, кажу, „нарочито оправдано” да дође иза тачке).

Пример којим аутори новог правописа илуструју где се у исказима у којима навод представља питање ставља упитник гласи:

Неко је написао на табли: „Зашто тражите више од уџбеника?”

Тиме је индиректно речено да се такве реченице — и друге, њој сличне — не могу писати овако:

Неко је написао на табли: „Зашто тражите више од уџбеника”?

Сигуран сам да аутори новог правописа исто мисле и о узвичнику, те да би, рецимо, реченицу којом се одговарајуће правило илуструје у „Правопису” из 1960. године и они написали исто као и аутори тог, претходног правописа, дакле:

Сви громко узвикнуше: „Живела слободна Југославија!”

Никако:

Сви громко узвикнуше: „Живела слободна Југославија”!

Зашто би с тачком било другачије?! Могло би ми се одговорити: Упитник или узвичник ту не може стајати иза знака извода зато што је упитно односно узвично само оно што се казује наводом, а не цео, шири исказ, док тачка може стајати и испред и иза знака извода, јер јој се прибегава онда кад и навод и шири исказ имају обавештајни карактер (а иза обавештајних реченица се ставља тачка). Али зашто би се у погледу тачке толерисала произвољност?! Целиходније је прибећи правилу које одређеније нормира праксу писања нимало не ограничавајући изражајност пишчевог казивања.

Разуме се, најлогичније би било овакво поступање:

Неко је написао на табли: „Зашто тражите више од уџбеника?”.

Сви громко узвикнуше: „Живела слободна Југославија!”.

Поаро примети: „Али ви, мадам, нисте били сасвим задовољни.”.

Тада би и навод и шири исказ имали интерпункцијски знак који им одговара, али ни ја се за то не залажем, уважавајући захтев (на којем се у Правопису српскога језика инсистира) да се интерпункцијски знакови „примењују по својој нормалној логици, али и да се упрости поступак и избегне нагомилавање пратеће графике”.

Признајем да ме реченице сличне овима које ћу навести доводе у недоумицу:

Уобичајно је да час започиње са „Надам се да сте орни за рад”.

Заборавила је да каже оно њено „Нико се није научен родио”.

Реаговао је сентенцијом „Боље је умети него имати”.

Претпостављам да је ту главни део исказа не навод, већ пишчев текст, и да зато треба писати тако како је написано, али бих волео да неки од реномираних лингвиста дâ о томе меродаван суд. Да ли сам у праву сматрајући да у наведеним, и сличним, реченицама пишчев текст није само најава одређеног навода и да зато треба

употребити завршну тачку ширег исказа, а не завршну тачку навода?

Желео бих да сазнам и да ли се реченице сличне наредној пишу овако како сам ја ту реченицу написао:

Русоову констатацију „Иако су памћење и моћ расуђивања две битно различите способности, ипак се уистину једна не развија без друге” сматрам веома важном за педагогију.

Верујем да изостављајући завршну тачку навода нисам погрешно, јер у „Правопису српскога језика” постоји и овакав пример:

Гром који се из мрачног облака сјури у оближње брдо подсети га стиха знаног из ђачких дана: „Урнебес се громки горам’ ори”; „Сва је згода — биће града тешка”, промрмља настављајући своју асоцијацију.

Уосталом, највероватније је да између наведених реченица (моје и оне из „Правописа српскога језика”) и реченица које сам претходно навео и нема битне разлике, тј. да је и у једнима и другима главни део исказа пишчев текст, а не навод.

Предраг Пийер

СЛОВО О ЈЕЗИКУ

Поводом нове књиге: Драго Ђупић, Егон Фекете, Богдан Терзић,
Слово о језику: Језички њоучник. Књига друга. — Београд:
Партенон, 2002. — 257 стр.

Различити људи остављају различите задужбине. Неко подигне цркву, или чесму крај пута, неко направи пут или засади шуму, неко остави народу зграду или добру библиотеку, или новчани фонд. Задужбине могу бити веће и мање. Највећа задужбина добрих родитеља свом народу су, наравно, деца. Филолози имају ту привилегију да остављају задужбину сваким написаним радом којим су отргли од заборава део језичке ризнице свога или неког другог на-

рода, сваким радом којим се језик штити од растакања споља и од језичких распикућа изнутра. Аутори друге књиге језичког поучника *Слово о језику* објављивањем радова који су сабрани у тој књизи, као и њен издавач, угледни „Партенон”, настављају да дају драгоцене прилоге неговању српске говорне културе. Вредност такве оцене извире из саме књиге *Слово о језику*, али, нажалост, и из околности да је српски језик данас угрожен као што никада до са-

да није био, а стање у којем се налази утолико је теже што се оно, случајно или не, потцењује. Пошто је предмет овога чланка књига истакнута у његовом наслову, овде није место да се опширније говори о стању у којем се данас налази српски језик, али сажимајући то на неколико најважнијих чињеница, могу истаћи да у ситуацији у којој се не знају тачно границе државе, њено име и државни симболи, када су многи српски дијалекти у једном дану збрисани војним акцијама и прогонима, а други дијалекти убрзано нестају због унутрашњих миграција и продирања језика модерних медија и у најзабаченије крајеве, када ресорно министарство покушава да Институт за српски језик САНУ доведе до финансијског колапса, и не прихвата финансирање већине пројеката проучавања српског језика, када је српска ћирилица у јавној употреби сасвим маргинализована с тенденцијом да се то и законски озваничи у неким деловима Србије, када је употреба англицизама у српском језику добила размере стварања паралелне језичке норме итд., — сваки покушај да се расап српског језика бар успори, драгоцен је. Упркос повремених упозорења стручњака, али и добронамерних људи који нису језикословци, да је стање у области српске говорне културе драматично, у ситуацији када две године не постоји правни врх у земљи, а проблеми у њеном правном систему не престају да испуњавају странице дневне штампе, брига за језичка права и за правилну употребу језика многима изгледа као залудан посао. Упркос томе професори Ћупић, Фекете и Терзић истрајно пишу о питањима српске говорне културе конкретно, актуелно, зналачки, ангажовано, са смислом за еластичност тамо где језичка стварност то изискује, и са принципијелношћу тамо где она мора да буде видљива.

Књигу отвара предговор академика Милке Ивић у којем се каже да „Ова књига завређује да се неизоставно има при руци, да се што чешће консултује” јер је потребна не само „лекторима, преводиоцима и другим особама које су, на овај или онај начин, животно упућене на бављење језиком, него и свим осталим говорним представницима ове наше средине којима је искрено стало до културног изражавања”.

После те најмеродавније препоруке и после Уводног слова аутора књиге и краћег текста „Роду о језику”, у књизи следе поглавља посвећена именима језика, значењима речи, односима међу речима, облицима речи, страним елементима у српском језику, језичкој култури и књижевној норми, властитим именицама и правописним недоумицама. Вредност књиге допуњује опсежни индекс примера.

Друга књига језичког поучника *Слово о језику* убедљиво сведочи да је једна од највидљивијих особина говорне културе савременог српског књижевног језика — запуштеност. Та реч овде се узима као метафора која би могла служити као термин за оцену врло лошег стања у језичкој култури. Запуштеност српске говорне културе могла би се посматрати као лице или као наличје запуштености српског народа на почетку 21. века и у много чему другом, као одраз његове духовне, културне, здравствене, демографске, политичке и сваке друге запуштености. Од неког ко живи запуштен и болестан у рушевној кући без броја, разваљене ограде и капије, од милостиње богатих суседа и онога што му деца напросе по свету (на кога тај добростојећи свет упире прстом као на негативан пример) не може се очекивати да говори бираним речима, истанчаним стилем и милозвучним гласом.

Народу који је преживео све оно што су Срби преживели и што преживљавају од почетка деведесетих година до данас, када се поражен, понижен и оклеветан, измучен политичким борбама у невероватно криминализованом друштву вози разлупаним тролејбусима поред рушевина од бомбардовања и поред неексплодираних бомби, једе загађену храну, ако има шта да једе, остао, смањен и болестан, — том, дакле, народу не сме се превише замерати ако понекад посустаје у неговању онога што је једна од најјачих одлика његовог идентитета и последња линија одбране националне самобитности — у неговању језика. Лингвисти би последњи имали право да на то забораве, или не би ни имали то право, а професори Д. Ћупић, Е. Фекете и Б. Терзић и овом књигом потврђују да у српској лингвистици има лингвиста који могу и желе да раде на сталном култивисању српског језика. Али таквих лингвиста сада би требало да има много више.

Представљање друге књиге језичког поучника *Слово о језику* добра је прилика да се нешто каже и о томе ко треба да води бригу о српској говорној култури. Институционалну бригу о томе води Одбор за стандардизацију српског језика у сарадњи с катедрама за српски језик, Матицом српском и академијама наука на српском језичком простору. Одбор је за пет година рада урадио много, али прилике су такве да је то тек делић онога што треба урадити. О питањима говорне културе пишу лингвисти и новинари, као и појединци који желе да допринесу српској говорној култури иако им то није струка. Стручност је свакако први услов да би се у питањима говорне културе могли доносити меродавни судови. Аутори друге књиге језичког поучника дају пример како се може писати о томе: са добрим познавањем и актуелног стања у језику и теорије говорне културе, поуздано, једноставно и занимљиво, са широком језичком и општом културом и стабилним националним осећањем несклоним било каквим крајностима.

Али као што се здрављем људи баве и лекари и надрилекари, тако се и здрављем језика баве и језикословци и надријезикословци, с том разликом што је рад надрилекара законом забрањен, а о језику може да пише ко хоће и шта хоће, ако има кога да му то објави. Међу новинарима који пишу о питањима језичке културе има и оних с филолошким образовањем, и таквих који о томе пишу успешно (нпр. М. Телебак, *Говоримо српски*, 1998, али срећом не само он), и то обично успешније у духовитом уочавању појединих проблема него у њиховом лингвистичком објашњавању. Међутим, често је тако да се у прилозима о говорној култури танка лингвистичка знања прикривају радикалним језичким чистунством, категоричношћу судова, искључивошћу према друкчијим мишљењима и успаљеном националном реториком. Од такве бриге за културу говора штета је несумњива, а питање је колико од такве бриге за језик има у понечему и користи.

Ни у језику ни изван језика традиција није мумифицирана прошлост пред којом се метанише, као што ни савременост није гола ледина на којој зидамо чатрљу од отпада са суседних модерних грађевина. Ни мртва традиција ни маћехинска савременост

не обезбеђују природан и плодан спој прошлости са будућношћу у садашњости. То може дати само жива традиција која се стално у понечем мења остајући у суштини увек посебна и самосвојна. Такав однос према традицији показују аутори обе књиге *Слова о језику* испољавајући разумевање за промишљено и умерено прихватање речи и израза страног порекла и испољавајући аргументовану критичност према препуштању те стране српске говорне културе медијској стихији чији језик готово нико не контролише осим можда оних којима и није превише на срцу развој српског језика.

Статус српског језика у хијерархији великих и малих језика се променио и српски је данас све ближи овим другим — малим језицима: мањи је и територијално и бројем људи којима је српски матерњи језик, мања је држава, мање је српских дијалеката, мањи је значај српског језика у свету, мање се учи у свету, мање се користи и у Србији и у школству и у области јавне и службене комуникације, мање се преводи са српског језика на друге језике, мање се користи српска ћирилица, мање је писмених Срба, све је мање српских речи у српском језику, а све је нижа српска говорна култура, што на много примера убедљиво показују аутори друге књиге језичког поучника. Све је више научних радова о српском језику у чијим насловима нема придева *српски*, као да је ту реч зазорно употребити. Жао ми је што је тако и са иначе лепим насловом ове значајне књиге. И даље се често уместо *српски језик* каже и пише *наш језик*, што личи на термилошку мимикрију каква се не може срести у научним радовима на другим европским језицима.

Да то не би ишло до општег клонућа, и до одрицања од језичког и националног идентитета као до постепеног духовног самоуништења, неопходно би било изградити коренито нови однос свих говорних представника српског језика према српском језику, однос према језику као највећој тековини националне културе и самобитности коју сви, према својим могућностима, морају непрекидно култивисати са осећајем за праву меру отворености према спољашњим утицајима и за утемељеност на најбољим вредностима аутентичне националне традиције, како би се српски језик развијао као

добро неговани словенски и европски језик са богатом традицијом и јасном само својношћу.

Проф. Егон Фекете има иза себе значајан лингвистички опус, али једна његова језгровита констатација могла би постати популарнија од свих других: „Језик не трпи стеге, али воли ред”. У духу те мисли написане су и прва и друга књига *Слова о језику*. Сва три аутора знају када њихова препорука о овом или оном питању треба да буде чврста, а када треба да буде еластична, спремни су да своје мишљење у неким случајевима супротставе неком другом мишљењу, с много обзирности, разуме се, али су, где је год то могуће, толерантни према друкчијим погледима, а повремено се назире и извесне разлике међу тројицом коаутора према неким актуелним питањима говорне културе, као што је на пример однос према страним елементима у српском језику. То је такође добро, јер нам је *култура дијалога о ивицањима говорне културе* важна готово колико и сама говорна култура, будући да једно без другог не иде.

Проф. Драго Ђупић је, поред осталог, више пажње с разлогом посветио неким социолингвистичким темама које су важне и за српску лингвистичку нормативистику и за неговање говорне културе, нпр. у одељцима књиге као што су „Српски језик данас”, „Не постоји посебан црногорски језик”, „О тзв. бошњачком језику”, „Дијалекат и књижевни језик”, „Злоупотреба језика” и др. И поред аргументованости многих констатација које се у томе износе у *Слову о језику* и у другим радовима, мораћемо се, на жалост, још много пута спотичати о проблем различитих назива српског и српскохрватског језика, а димензије проблема назива и самоназива српског језика у дијахронији и дијатопији толике су да завређују једну обимнију монографску обраду.

У другој књизи језичког поучника *Слово о језику* доста простора је дато питању страних елемената у српском језику, питањима степена и облика њихове адаптације као и грешкама које се ту често срећу. О тим питањима у *Слову о језику* највише пише проф. Богдан Терзић. Круг језика из којих потичу позајмљенице које се у књизи разматрају врло је широк: белоруски, бугарски, енглески, јерменски, немачки, пољ-

ски, руски, турски, украјински, француски... Колико је добро што су размотрене многобројне позајмљенице из светских језика, посебно из енглеског језика и руског језика, јер је првих највише, а друге се сразмерно теже препознају, толико је добро и то што нису заборављени ни елементи из оних језика о којима се обично мање пише, и у вези с којима је више правописних и других недоумица.

У тим одељцима друге књиге тог језичког поучника може се, поред осталог, сазнати, на пример, зашто је правилно писати *Јастржемски*, *Кржижановски*, *Олијник* (нема га у индексу), зашто је ИФОР боље него АЈФОР, или када се у српском језику појављују сугласничке трупе „гзгзј” или „мкртчј” као у јерменским презименима *Гззјан* или *Мкртчјан*, што је нов прилог колекцији морфонолошких бизарности страног порекла у српском језику типа одраније познатих *Нкомо*, *Нџујен*, *Мдебе* или *Жоао* (са генитивом од четири суседна вокала — *Жоаоа*, према запажању Милице Бујас) и сл. Такве информације биће незаобилазне у припремању будућих издања српског правописа, а и у проучавању структуре слога у српском језику.

У склопу разматрања утицаја који долазе на српски језик из других језика књига доноси много новијих примера нарушавања културе говора у сфери јавне речи због недовољног знања страних језика. Примери нетачних превода типа *добра вена* уместо *леји Беч...*, не изгледају злоћудно, онолико колико се чине као једнократне грешке, али када су то термини, такве грешке се брзо устале. Прилика је да се овде дугом списку сличних примера размотрених у *Слову о језику* дода да смо на тај начин добили и назив скупштинског тела *анкејни одбор*, према нетачном преводу, уместо *исјражни одбор*, јер сврха тога одбора није анкетирање него истраживање, а за та два појма српски језик има две речи, за разлику од неких других језика, као што је, на пример, француски, где се и једно и друго исказује истом речју.

Посебну пажњу у књизи добиле су појаве које бих назвао „дописнички варваризми”. Ко имало прати језичку страну текстова југословенских дописника из иностранства, није могао да не запази њихову склоност ка употреби страних речи којих рани-

је није било у српском језику, а која често показује да дописник слабо зна језик земље из које извештава, при чему су број и учесталост дописничких варваризама обично обрнуто сразмерни степену дописниковог знања тог језика.

Ево неких примера дописничких варваризама који се анализирају у другој књизи *Језичког ђоучника : развал* (ум. *расјад*), стр. 133, *захвајт властѝи* (ум. *освајање властѝи*), стр. 133, *ѝоѝоком* (ум. *као бујица*), стр. 133, *имѝичменѝи* (ум. *ѝосѝуѝак за оѝозив*), стр. 133, *кинематѝограф* (ум. *синеасѝа*), стр. 163, *изразиѝи оѝорчење* (ум. *изразиѝи жаљење*), стр. 163, *фаѝисѝички насѝуѝ* (ум. *фаѝисѝичка офанзива*), стр. 164, *Преном* (схваћено као име судије), стр. 167 итд.

Шта се може учинити да дописничких варваризама буде мање? Пре свега, треба на њих указивати у стручној литератури као што то чине аутори друге књиге *Слова о језику*. Али пошто не изгледа да дописници из иностранства радо читају језичке поучнике и сличну литературу, нити да прихватају савете који се у таквим радовима износе, мислим да би тај вид бриге за културу говора требало институционализовати тако што би при Одбору за стандардизацију српског језика била основана Комисија за културу говора, чији би чланови редовно пратили језик медија, а своје резултате саопштавали не само у стручним публикацијама него и у медијима у којима су грешке констатоване, адресујући своје закључке на име уредника, лектора и аутора текста, као и на име уредника рубрике за писма читалаца, где таква рубрика постоји. После неколико таквих стручних и добро образложених препорука, дописници се вероватно не би могли равнодушно као до сада односити према питањима говорне културе. (Дописнички русизми су, иначе, тема једног магистарског рада на Филолошком факултету у Београду и могли бити предмет већег броја проблемски сличних радова.)

У оквиру послова Одбора за стандардизацију српског језика добро би било саставити библиографију радова важних за културу говора, у којој би се свакако морале наћи и обе књиге *Слова о језику*, и разаслати такву библиографију уредницима и лекторима у медијима с препоруком да те књиге набаве и користе. Лекторе би требало извући из анонимности и дати име место

на импресуму или неком другом видљивијем делу књиге, побољшати њихов професионални углед и статус, окупити их у удружење лектора за српски језик, окупљати их на семинарима за усавршавање лекторског посла, награђивати за најбољи рад, а унапређивању лекторског посла свакако би допринело установљавање лекторског смера на универзитетским студијама српског језика као што је то учињено, на пример, на студијама словеначког језика Универзитета у Љубљани.

Аутори друге књиге *Слова о језику* грађу за ту књигу, као и за прву књигу, налазили су пажљиво ослушкујући живи српски језик и пажљиво читајући оно што се на том језику пише. О актуелности те грађе сведоче примери какви су *балканијада, баскетѝ, бормаѝина, боѝњачки језик, видео-снимак, видеотека, ЕСДЕКА, еѝеесовац, еѝеоов, ЕСФОР, ИФОР, кеш, керозин, кобасиѝијада, ѝаѝиријада, ѝараѝлајдинѝ, ѝејсмејкер, ѝекарѝијада, ѝолѝронијада, ѝоѝ рок концерѝи* (а могло би се очекивати, према истом моделу, и „*суѝер ѝоѝ, хеѝи мѝѝал енд хард рок концерѝи*”), *ѝромѝѝино, ѝејѝи, улѝимејѝи фајѝи, фајнел сикс, фајнел фор, хеѝи, циркусијада, ѝоѝинѝ* и десетине једнако свежих примера, али и имена и/или презимена која су за језичке нормативисте посебно интересантна, као што су *Алексије II, Веселинов, Горбачов, Домброва // Даброва* (недостаје у индексу), *Јасѝржембски, Козирев, Коѝѝуница, Морина, Плавѝиѝ, Примаков, Шеѝељ* и др. Пажњи аутора нису наравно промакла ни имена колега, колегиница и пријатеља, углавном филолога, глумаца и новинара, када та имена и/или презимена могу представљати извесну тешкоћу са становишта њихове правилне употребе, нпр. *Аделаида Смољска, Ана Мухин, Анђелија Поѝов, Гускова, Гуѝков, Ирина Иванова, Маријана Киришова, Марија Межински, Маѝиѝки, Миѝроѝан, Олѝа Тарасјев, Павле Холоѝков, Свеѝлана Толсѝој, Таѝѝана Поѝова, Таѝѝана Лукјанова* и др.

Слово о језику садржи и два већа књижевна цитата. Први, са насловом „Роду о језику”, даје се као аутентичне речи Стефана Немање, али без ознаке извора. Сва је прилика да је то једна од новијих филолошких мистификација, коју је неко од савремених српских пуриста саставио и приписао Стефану Немањи па се она сада да-

ље преноси из књиге у књигу. Већи део тога „цитата” написан је у духу романтичног пуризма чија је патетика повремено симпатична, повремено сладуњава, док су неки делови упозоравајуће тачни, нпр. „После изгубљеног језика нема народа”, али су неки делови опасно нетачни, нпр. „Два језика никада се помирити не могу”. Поред тога што ову другу констатацију оповргавају многи примери вековне вишејезичности на релативно малом простору (нпр. на Кавказу или у Малој Азији, или у Швајцарској и другде, па и у Војводини, на пример) таква филолошка ратоборност обично је начелно непријатељског односа према другим народима, што, наравно, не води добром.

Други цитат, из *Јевгенија Оњегина* (прва глава, 26. строфа), преноси духовиту поруку великог писца, утемељивача руског књижевног језика, о неминовности повремене употребе страних речи чак и у лепој књижевности.

Али да посленике на пољу говорне културе мора красити и толерантност према

блажим огрешењима о препоруке језиколоваца (поред других врлина), јер језичке грешке неретко могу бити шармантно средство индивидуализације и стилизације исказа, могао бих подсетити такође Пушкиновим стиховима:

*Как уст румяных без улыбки,
Без грамматической ошибки
Я русской речи не люблю.*

Није потребна посебна проницљивост да би се закључило да ће друга књига језичког поучника *Слово о језику* бити радо и често читана, на корист оних који је буду читали. Са доста сигурности могло би се предвидети да се *Слово о језику* неће завршити тако да би се могло парафразом познате изреке рећи „Спала књига на два тома” него да *Слово о језику* може и треба да постане вишетомна едиција зборника радова из српске говорне културе. До сада објављене две књиге *Слова о језику* добар су пример, срећом не и једини, како о практичним питањима говорне културе треба писати.

ЈЕЗИЧКЕ НЕДОУМИЦЕ

Да ли се реч понаособ може односити само на речи које означавају људска бића (због њовезаности с речју особа) или и на неке друге?

По свом језичком осећању, ја је искључиво везујем за речи које означавају људска бића, никако за оне које се односе на животиње, ствари, неке аистрактне појмове, али сам у књизи др Милке Ивић О зеленом коњу наишла на следеће: „Преостјаје да се, за сваки језик њонаособ, утврди...” итд.

Биљана

Могућно је да се прилог њонадсоб чешће употребљава када је реч о људским бићима, због асоцијације с именицом особа. Ипак, примена на неживе појмове нипошто се не може искључити. Поред примера који сте Ви навели, о томе говори и пример из Иве Андрића наведен у речнику Матице српске: „Ево где човек може да пажљиво слуша, а да ништа понаособ не разабера.”

У корену ове речи је повратна заменица себе/себи, односно њен превојни облик соб- (који налазимо и у инструменталу собом). Истог порекла су и други прилози сличног значења, као засебно, њособно, особитио, уз данас ретке њособице и наособ. Сви се они употребљавају како за живе тако и за неживе појмове, а исто важи и за изразе за себе и њо себи.

Имам једну језичку недоумицу и волео бих да је оићклоним. Ево о чему је реч.

У реченицама с два или више субјеката и предиката се може слажати и с најближим субјектом — њодошво кад је испред субјеката. У уџбеницима и приручницима из којих сам се о њоме информисао нема ниједног илустративног примера у коме би први и други субјекат (односно сви субјекти) били истиоџ рода, а уз њо први (односно онај који је најближи предикату) у једнини, а други у множини (односно од преосталих субјеката бар један у множини). Затио ме занима може ли се сматрати коректним следеће:

— Повредио се возач „ладе” и два њућника из аућобуса.

— Задовољан је и наставник и џошво сви његови ученици.

— Посетила ме је пријатељица и њене унуке, које су ми веома драге.

— Оронула је и ња кућа и њене власнице, сестре Марић.

— Без струје је остало њо приградско насеље и сва оближња села.

— Збиља је веома лепо наше море и сва наша језера.

Ја бих у њаквим реченицама увек предикат ставио у множину („Повредили су се возач и два њућника”, „Задовољни су и наставник и његови ученици” итд.), али ипак желим знаћи долази ли у обзир и предикат у једнини.

Др Милан Баковљев

Исправни су сви примери које сте навели. Без обзира на род именица, предикат који претходи може се — како сте Ви са-

*

свим тачно приметили — слагати и само с најближим субјектом.

Такво слагање је било чешће у старијем језику, а данас је чешће у говору него у писању, али сигурно није погрешно. У књизи *Савремени српскохрватски језик* (II, 118) Михаило Стевановић је из Маретићеве *Грамаџике* пренео Вукове и Даничићеве примере као „Код вјереникове куће *йочинье* весеље, пјевање, играње и гошћење”, додао је понеки пример из новије књижевности као „*Чуо се* плач и нарицање” (Д. Шимуновић), а из говорног језика „*Вратила се* моја сестра и она њена другарица”. У писању бисмо се вероватно определили за облик „Вратиле су се...”, али би у говору то звучало помало извештачено, јер нам најпре пада на ум један субјекат (сестра) а тек потом и други (другарица), и нема потребе да се враћамо и преправљамо једнину у множину. Ова реченица, уосталом, могла би се схватити и као скраћење од „Вратила се моја сестра (а вратила се) и она њена другарица”, где се речи у загради остављају, јер нису нужне за разумевање.

Кад предикат долази *йосле* (два или више) субјеката, обично ће бити у множини, али и ту се може догодити да се слаже само с последњим од њих, као у примеру из Боре Станковића („Нечиста крв”) који наводи Стевановић: „Прекорачи праг, али сунце, сјај и граја је *зайљусну*”. Очигледно је писац овде замислио сунце, сјај и грају не као три засебна вршиоца радње, него као делове једног јединственог визуелно-акустичког утиска.

*

Наш колеџа Драгољуб Збиљић йослао нам је йишања йроје чийшалаца новосадског „Дневника” за која смайра да би их йребало расйравиџи у нащем часојису.

(1) *Јасна Обрадовић, йошћо је у „Дневнику” зайазила назив улице „Пај Павла”, йиша да ли је йо исправно найисано. Она додаје како је у Новом Саду видела и овакве називе улица: Арањ Јаноша, Чаки Лајоша, Фејеш Кларе, Фелеџи Тивадара, Георгџи Димийрова, Гери Кароља, Јожеф Ашиле, Киш Ернеа, Кочи Ивана, Орос Јована, Пејшефи Шандора, Варџа Буле и слично...*

(2) *Славица Милић йише да јој смеџа шйо има мноџо функција чији су називи у мушком роду а односе се на жене. Тако се йо новинама чийша: „ректйор (Фуада Сџанковић) је изјавила...”, „комесар за избеџлице” (Санда Рацковић-Ивић), раније је сџално йисало: „йрофесор др Мира Марковић је рекла” и слично. Да ли је дозвољено — йиша Славица — да се у оваквим случајевима каже ректорка, комесарка, професорка?*

(3) *Никола Лојушански йиша какво је йраво значење речи тендер и да ли је йо одџоварајући синоним за реч конкурс кад се каже и найише: „Беочинска фабрика цементша расйисаће шендер за йродају...” шџа и шџа? Такође џа занима да ли има йошребе да се шџолико честйо користйе речи транспарентно и транспарентност.*

(1) Разуме се да се натписи као „Улица Пап Павла” не могу сматрати исправним. Редослед презиме + име уобичајен је у мађарском језику, али у српском име долази пре презимена, осим у списковима (где презиме мора доћи на прво место због азбучног реда). Уз то, мушка презимена се мењају по падежима, као и имена. Све то значи да је требало написати (улица) *Павла Паја, Јаноша Арања, Лајоша Чакија* и тако редом до улице *Шандора Пејшефија* и *Буле Варџе*.

Посебан је случај име улице Георги Димитрова (једнако се зове и у Београду). Ту је бугарско име *Георгџи* испред презимена, као што и треба да буде, али је остало непромењено, вероватно услед жеље да се разликује од имена *Георгџије*. Правилно је, међутим, само *Георгџија Димийрова, Георгџију Димийрову, с Георгџијем Димийровом* и тако даље. Исто важи и за имена многих странаца, првенствено глумаца, где свакодневно чујемо и читамо облике као „са Том Крузом”, „уз Бред Пита”, „Мел Гибсонов филм”, а они би морали гласити *с Томом Крузом, уз Бреда Пиша, филм Мела Гибсона*.

(2) На друго питање не може се дати кратак и недвосмислен одговор. Граматичари се с правом буне против реченица у којима су прекршена правила о слагању, као „Шведски министар је допутовала”, „Главни тужилац Хашког трибунала је изјавила...”, „...рекла је градоначелник Београда” и слично. У таквим случајевима би-

ло би не само допуштено него и нужно рећи *министарка*, *шугишељка*, *градоначелница*, дакле употребити именицу женског рода.

Нажалост, тиме ствар још није решена. У раду под насловом „Како казивати занимања и титуле женских особа” (у књизи Ђупић—Фекете—Терзић, *Слово о језику*, Београд 1996, стр. 57—64), др Егон Фекете је упозорио да многе именице, иако се могу односити и на жене, напросто немају облике женског рода: *судија*, *академик*, *дипломаџа*, *командант*, *фотограф*, *водич*, *борац*, *кујац*, *писац* и друге на *-ац*, *биолог*, *социолог*, *археолог* и друге на *-лог*... У говору се чују облици као *судиница*, *фотографкиња*, а ученици ће своју наставницу биологије звати *биологичарка*, јер је практично немогуће говорити о жени служећи се само именицом мушког рода *биолог*. У стандардном језику, међутим, употребљивост таквих речи врло је ограничена. „Биологичарка” се тешко може сматрати правилним, будући да не постоји реч *биологичар*, а многи облици као *судиница*, *премијерка* спадају у фамилијарни речник и нису погодни за употребу у званичном контексту.

С друге стране, др Фекете такође истиче да није увек неопходно да именица буде женског рода кад се односи на жену. Именица мушког рода, наиме, може имати „функцију ... етикете, имена, општег лексичког назива”, у том смислу што „*именује* занимање (звање, титулу и др.) као одређен лексички појам” и као таква може означавати било мушкарца било жену. Примера ради, каже он, назив „Школа за ученике у привреди” нипошто не значи да та школа није и за *ученице*. На питање једне даме из Радио Београда, која се са својим уредником спорила око тога да ли у одјави емисије треба рећи да је она била *сџикер* или *сџикерка*, др Фекете је одговорио да је боља она прва могућност. Одјава одговара на питање ко је обављао спикерску дужност, а пол дотичне особе при том је мање битан.

Назив занимања односно титула може стајати у апозицији са женским именом (и

презименом). И у том случају може остати у мушком роду, јер име показује да је реч о жени и обезбеђује правилност слагања: „Ректор Марија Богдановић је рекла...” или „Проф. Марија Богдановић, ректор Универзитета у Београду, рекла је...” Подсетимо се да се скраћенице *проф.* и *др* (ова друга без тачке) једнако пишу и изговарају било да претходе мушком или женском имену. Наравно, ту је реч о званичном титулисању и о писаном, пре него о говорном језику. У обичном говору свакако ћемо употребити женски облик (*Професорка* Богдановић је дошла), а он ће бити обавезан уколико не помињемо име (*Професорка* је дошла). За оне именице које немају женског облика апозиција је једино решење: *Адвокат* *Вера Јовановић је изјавила...* (никако „Адвокат је изјавила”).

(3) Неки економисти нам кажу да *шендер*, наводно, није исто што и *конкурс*, али изгледа да су разлике превише танане да би се могле објаснити нестручњацима за економију. У медијима, реч *конкурс* као да се потпуно повукла пред *шендером*. По свему судећи, ово је један од оних случајева где се помодни англицизам без потребе наметнуо наместо раније устаљеног (обично такође позајмљеног) израза, као „коуч” уместо *тренер* и „скор” уместо *резултат* (о томе нам из Крушевца пише проф. Димитрије Бунтић), као „бабун” уместо *навијачна*, „имплементација” уместо *сировођења* или *реализације* (о чему је недавно говорио др Твртко Прћић) и томе слично.

Придев *транспарентан* је код нас одскора постао помодна реч у политичком речнику, онако као што је то у последњим годинама Совјетског Савеза била реч сличног значења *гласношћ*. Нема сумње да се с његовом употребом претерује. Ипак не би имало смисла прогонити га, јер ниједан од могућих домаћих синонима („јавни”, „видљив”, „отворен”, „нескривен” итд.) не може у потпуности да га замени. Кад мода буде прошла — што ће се, можда, врло брзо догодити — сигурно је да ће и популарност придева *транспарентан* спасти на праву меру.

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Одлука бр. 27

НАЗИВИ ЈЕЗИКА, А НЕ ДЕФИНИЦИЈЕ

Уводне напомене

Комисија (Одбора за стандардизацију српског језика) за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, на својој седници од 17. јула 2002. године, по трећи пут је, у складу с чланом 3. Пословника Одбора, разматрала актуелно питање српског термилошког одређења језика Бошњака, једног од три конститутивна народа Босне и Херцеговине. У два ранијим одлукама Одбора (Одлука бр. 1, донесена 16. 2. 1998. и објављена у *Језику данас*, I/5, 1998, 1—8, и Одлука бр. 11, донесена 22. 11. 1999. и објављена у *Језику данас*, II/11, 2000, 25—29) није се улазило у питање генезе нити пак „признавања” бошњачког народа и његовог језика (актуелно после распада бивше СФРЈ), него само у питање термилошког одређења нове (треће) варијанте („бившега”) српскохрватског стандардног језика, односно новог (трећег) језичког стандарда. Тако се, у Одлуци бр. 1, изричито каже: „Кад је реч о називу трећег језика у БиХ (...), у српскоме језичком стандарду, за именовање тог идиома, може се препоручити само атрибут *бошњачки* [*Bosniac*]”. У Одлуци бр. 11 налази се следећи исказ: „Одбор се није бавио ни оспоравањем ни признавањем нове нације (*Бошњаци*), јер то није његов посао, али је механичко преношење самоодабране језичке етикете Муслимана/

Бошњака (*босански језик*) у српски језички стандард сматрао — неумесним и неприхватљивим. Кад се та етикета мора ’превести’ на српски, она гласи — *бошњачки језик*.”

Наше очекивање

Овог пута, веома изненађени садржајем амандмана LXXI на Устав Републике Српске („Службени гласник Републике Српске”, бр. 21/02, Бања Лука, 25. април 2002, стр. 6), који је октроисао донедавни високи представник међународне заједнице за БиХ Волфганг Петрич (Wolfgang Petritsch), очекујемо од новог високог представника у Сарајеву Педија Ешдауна (Paddy Ashdown) да поништи тај амандман. Такође очекујемо да га нови високи представник садржински усклади с амандманом XXIX на *Ustav Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine FBiH”, br. 16/2, Sarajevo, 28. travnja/aprila 2002. godine, str. 604 [hrvatska verzija] i str. 608 [bošnjačka verzija]), о којем је, исто тако, одлуку донео претходни високи представник.

Амандман LXXI на Устав РСп у верзији високог представника, чију измену тражимо, гласи овако:

1. *Службени језици Републике Српске су: језик српског народа, језик бошњачког народа и језик хрватског народа. Службена писма су ћирилица и латиница.*

2. Овим амандманом замењује се с^тав 1. члана 7. Устава.

Томе амандману — једноме од 27 (LXVI—XCII) које је својом одлуком број 150/02 усвојио и учинио важећим високи представник — претходило је 26 амандмана (LXVI—XCI) које је претходно изгласала Народна скупштина Републике Српске, и они су 18. априла 2002, по предвиђеној процедури, достављени бившем високом представнику г. Волфгангу Петричу. Високи представник их је, готово све, усвојио у достављеном садржају и облику, додавши само један амандман (XCII). За нас проблематична измена у језичкој одредби коју је извршио високи представник г. Петрич надилази његова правно-политичка овлашћења. По нашем мишљењу, г. Петрич није имао право да обезимени сва три језика (заправо сва три национална стандарда истог стандардног језика), уводећи уместо њих три њихове језгровите дефиниције. Он на то није имао нити има право, јер није надлежан — ни у енглеском, ни у српском, ни у хрватском, ни у бошњачком језику — да мења стандард(изова)не термине за те језике, односно за те језичке стандарде.

Ево сада истог амандмана (LXXI) у верзији Народне скупштине Републике Српске („Службени гласник РСп”, број 21/02, стр. 1), који је бивши високи представник поништио:

1. *Српски, хрватски и бошњачки језик, ћирилично и латинично писмо, равноправно се уједињено употребљавају у Републици Српској. Начин такве службене употребе језика и писма уређује се законом.*

2. Овим амандманом замењује се с^тав 1. члана 7. Устава.

Уводни део реченице високог представника („Службени језици Републике Српске су ...”) усклађен је с уобичајеним европским стандардима који наводе „службене језике”, а не „језике који се равноправно употребљавају”. Та је исправка легитимна. Међутим, замена у српскоме нормативних назива језика (одн. језика) њиховом (језгровитом) дефиницијом није само неуобичајена и проблематична него је и неоправдана и неумесна и за енциклопедије, речнике и лексиконе, а камоли за уставне одредбе. Изостављање допунске реченице садржане у тексту језичког амандмана Народне скупштине РСп („Начин такве службене употребе језика и писма уређује се законом”)

може бити оправдано ако се с разлогом претпостави да се тако сложена материја има уредити и законом. То изостављање оправдано је и стога што у првој (главној) реченици тог текста није било назначено да је реч о „службеним језицима”.

Интервенција високог представника у материји за коју није надлежан, макар била пропраћена и ваљаним исправљањем појединих правотехничких елемената, утолико је веће огрешење о лингвистичке норме и равноправност двају ентитета и трију народа уколико је исти високи представник, у исто време, утврдио битно друкчији исказ амандмана XXIX на Уставу Федерације БиХ („*Službene novine FBiH*”, br. 16/02, Sarajevo, 28. travnja/aprila 2002, str. 604 [hrvatska verzija] i str. 608 [bošnjačka verzija]), који гласи истоветно и на бошњачком и на хрватском језичком стандарду без обзира на лексичко-стилске разлике међу њима у осталим амандманима. Ево амандмана XXIX на Уставу ФБиХ, чију српску верзију немамо на располагању:

(1) *Službeni jezici Federacije BiH su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su latinica i ćirilica.*

(2) *Ostali jezici mogu se koristiti kao sredstvo komunikacije i nastave.*

Наш предлог

Предлажемо новом високом представнику и омбудсману за српски језик у Сарајеву, као и гарантима Дејтонско-париског споразума (СРЈ и БиХ, чији председник, односно Председништво, оличавају две државе), да преко Уставног суда БиХ, Уставног суда Републике Српске и Уставног суда Федерације БиХ, или на други начин (директним поништавањем и заменом спорног амандмана), — уклоне елементе очигледне неправедности српског народа и српског језика и у Републици Српској и у Федерацији БиХ, чија се термилошка норма за један од три језика (односно национална језичка стандарда) не сме избећи нити евентуално кривотворити. Штавише, предлажемо да се језичка одредба у амандману XXIX на Уставу ФБиХ исправи само у једној појединости, тј. да се у српској верзији тог амандмана (разуме се — на ћирици) атрибут *босански* замени атрибутом *бошњачки*, те да се потом истоветан

садржај тог амандмана унесе у амандман LXXI Устава Републике Српске и у српску верзију језичког амандмана XXIX на Устав ФБиХ.

Образложење

Наше је научно (лингвистичко и социолингвистичко) становиште да нико нема право на екстралингвистичку интервенцију у терминолошкој норми било којег стандардног језика, односно било којег језичког стандарда (кад је реч о националним стандардима истога стандарднојезичког система, односно истог стандардног језика, какав је нпр. случај с британско-америчким лексичким разликама типа *railway* : *railroad*, *trunk call* : *long distance call* и сл.). Шта год ми мислили о називу „босански језик” у језичком стандарду Бошњака, ми немамо право да у томе стандарду „споља” интервенишемо, нити пак да тражимо да се врше измене језичких одредаба у бошњачкој и хрватској верзији. (Наравно, о називу *босански језик* ми не можемо размишљати с нарочитим разумевањем. С тим у вези се мора поставити питање како би други реаговали када би нпр. Шкоти одлучили да свој језички стандард назову „британским језиком” или да Реторомани у Швајцарској одлуче да свој језик, који се у том језику иначе назива „романским”, назову „швајцарским језиком” очекујући да се то прихвати и у другим швајцарским језицима — немачком, француском и италијанском — и у другим европским језицима. Шта би се рекло ако би Словаци и Словенци решили да траже од других европских народа, нпр. од Немаца и Енглеца, да њихов језик зову једнако — *slowenisch*, одн. *Slovenian*, а не *slowenisch* и *slowakisch*, одн. *Slovenian* и *Slovakian* — зато што они свој језик, у свом језику, називају једнако: *slovenský*, односно *slovenski*? Или — да траже од Срба, Хрвата и Бошњака да оба та језика зову једнако — *словенску/slovenski*, а не *словачки* и *словеначки* [Срби и Бошњаци], односно *slovački* и *slovenski* [Хрвати]. Уосталом, и код Срба, и код Хрвата, и код Бошњака влада обичај да се називи страних језика изводе из назива народа. Нико од нас не каже *енгландски*, *дојчландски* и сл. Уосталом, у начелу народи дају име језику и држави [а не обр-

нуто, какав је случај нпр. с Македонијом и Македонцима].)

Међутим, ни Бошњаци, без обзира на пресуде уставних судова на које се позвао и високи представник Волфганг Петрич, немају право да другима намећу аргументе *Повеље о босанском језику* (објављена 12. априла 2002. године у „Dnevnom avazu”), који су могли утицати и на високог представника да посегне за неовлашћеном интервенцијом у терминологији српскога језика, а можда и хрватског.

Разлози комуникацијске ваљаности изискивали би да се и у енглеском и у немачком језику (и не само у њима, мада су то два светска језика особито релевантна у БиХ) разликује *Bosnian* и *Bosniac*, *der Bosnier/bosnisch* и *der Bosniake/bosniakisch*. То би морали разумети и бивши и садашњи високи представник међународне заједнице у Сарајеву, поготову стога што и у њиховим матерњим језицима постоје разне комуникацијски неопходне разлике (нпр. *slowenisch* : *slowakisch*, *Slovenian* : *Slovakian*, *German* : *Germanic*, *romanisch* : *rumantsch* [*rätoromanisch*] : *rumänisch*, *Romance* : *Romansh* [*Rhaeto-Romance*] : *Romanian* и томе слично).

Мора се разумети да постоје (што не значи и — зашто постоје) толики самородни називи језика народа и држава (the indigenous names or labels of/for languages, peoples and states) чија се етимологија не види у другим језицима. Немци нпр. свој језик зову *deutsch/Deutsch*, а други кажу *German* (енг.), *allemand* (фран.), *tedesco* (итал.), *alemán* (шпан.). Њима не пада ни на памет да захтевају од Срба, Хрвата и Бошњака да њихов језик зову „дојчерски”, одн. „*dojčerski*”, као што ни Грцима не пада на памет да очекују да њихову земљу зову Елас (ген. Еладос) а њихов језик „еласки” или „еладски”.

И најзад: Бошњаци могу свој језик звати *босански* и тврдити да он има вишестолетну традицију (чак „националну традицију”), али немају право очекивати да њихов терминолошки избор добровољно следе ни Срби, ни Хрвати, ни Енглези, ни Немци, ни други, јер сви други имају право и потребу да разликују придеве *босански*, *херцеговачки*, *босанскохерцеговачки* и *бошњачки*. Придев *босански* у стандардном српском језику има само регионално или

историјско значење (нпр. *босанске њланине, некадашња босанска држава* и сл.), а не може служити ни етничким ни лингвистичким сврхама (не барем термилошки). Ми слутимо да Бошњаци имају својих изван-

лингвистичких разлога да укрштају, тј. да бракају, два разнозначна придева, бошњачки и босански. Други тог разлога немају. Напротив.

Одлука бр. 28

Српској академији наука и уметности (САНУ) обратила се, средином септембра 2002. године, госпођа Славица Ивановић Елиот (Elliot), преводилац из Лондона, поводом неспоразума који је имала с господином Хенријем Павловичем, директором Института за лингвисте у Лондону. САНУ, као један од 14 оснивача Одбора за стандардизацију српског језика, уступила је Одбору допис из Лондона с молбом да на њега одговори. Ево најпре садржаја поменутог дописа:

Драги сународњаци,

Пошто сте ви угледна установа која поставља стандард, молим вас да ми помогнете у решавању веома важне дилеме.

Ја живим у Лондону и тренутно се бавим превођењем, углавном усменим и претежно у правном систему.

Скоро сам имала расправу писменим путем са господином Хенријем Павловичем, председавајућем на Институту за лингвисте у Лондону. Он је објавио чланак у коме истиче следеће:

„Дуго времена Институт за лингвисте нудио је испите за српскохрватски језик. Институт сада поставља посебне испите за српски и хрватски (јер су разлике довољно велике и даље се повећавају), али не и за босански ... Још увек постоји један проблем за Институт а то је да ли да испит за српски језик буде увек на ћирилици (што би задовољило ултранационалисте али би изазвало жалост код 'толерантне заједнице' Срба) или да буде и на ћирилици и на латиници, с тим што би то знатно допринело повећању наших административних проблема.”

Чињеница је да је Институт за лингвисте у Великој Британији виђен као установа која поставља стандард за језике и језичке квалификације.

Полагањем испита за званичног судског преводиоца у овом Институту не само да се добија звање него то звање гарантује и одређени стандард. Ја сам написала господи-

ну Павловичу једно опширно писмо и између осталог поставила сам му питање ко је он да одреди да ли је српски језик на ћирилици или не и да ли квалификовани преводиоци који не умеју да читају и пишу ћирилицу заслужују звање преводиоца. Такође сам нагласила да, по мом мишљењу, брисањем ћирилице аутоматски се брише један део идентитета српске нације.

Нажалост, ја сам само једна обична бивша учитељица, тако да господин Павлович не уважава моје мишљење. Да ли бисте ви могли да ми препоручите званичан документ који би потврдио (или оповргао) моје мишљење о званичном писму српског језика?

Била бих вам много захвална ако бисте ми изнели ваш званичан став путем електронске поште. Да ли је званично писмо српског језика ћирилица или је српски језик заснован на оба писма? Да ли ви, као водећа установа која брине за стандарде српског језика и културе, одобравате став господина Павловича и слажете ли се с тим да испит за српски језик мора да буде на ћирилици?

С поштовањем

Славица Ивановић Елиот (Elliot)

Сржни део дописа госпође Славице Ивановић Елиот тиче се статуса ћирилице у српском језику (српском језичком стандарду), о којем се Одбор досад четири пута изјашњавао (трипут 2001. године — одлука бр. 17, 18 и 20, те једанпут 2002. године — Одлуком бр. 26). Те одлуке објављене су у часопису *Језик данас*, Нови Сад, Матица српска, и то: Одлука бр. 17 у бр. V/13, 2001, стр. 28—32; потоње две, бр. 18 и бр. 20, у истом броју, бр. V/14, 2001, стр. 24—25 и стр. 29—30, а последња одлука, бр. 26, у бр. VI/15, 2002, стр. 43—44. Све те одлуке доставиће се госпођи Ивановић Елиот и електронском и класичном поштом, с тим што ће им се придодати два упозорења Удружења за заштиту ћирилице

српског језика из Новог Сада, такође објављена у часопису *Језик данас*, бр. V/14, стр. 31, и бр. VI/15, стр. 44—45.

Расправљајући још једном о азбучној проблематици Одбора Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (Ком. бр. 7), која обавља послове Одбора између његових годишњих седница, решила је да се о тој проблематици још једном изјасни, овог пута петом, *јубиларном*, одлуком Одбора о истој теми, Одлуком бр. 28. Као и раније, ова одлука Одбора има свој наслов, који следи.

ОГРАНИЧЕНА МОЋ ОДБОРА И У ЗЕМЉИ И У ИНОСТРАНСТВУ

Трудећи се, као и увек, да своје одлуке упуте и домаћој и страној јавности, научној, културној и политичкој, али и посебно заинтересованим појединцима, као *мишљења, његовања, реакција, ставови, закључке* или *исјавке*, Одбор се држи оних начела која су назначена у последњем, издвојеном, пасусу Одлуке бр. 1 (*Језик данас*, бр. II/5, 1998, стр. 7—8):

„Супротно неким очекивањима која полазе од друкчијих претпоставки, стандардизацијом се ништа не забрањује нити укида, а још се мање 'спаљује' оно што постоји у људским главама и њиховим језичким творевинама, запамћеним у књигама, часописима и новинама, на целулоидним тракама, дискетама и компактним дисковима. Њоме се само утврђује одговарајући распоред језичких јединица у јавној употреби, особито оној којој се придружују придеви *званична, службена* (употреба језика). Забрањена би се могли постизати слабији учинци него аргументованим препорукама, јер огрешење о језичке норме, за разлику од кршења законских, не повлачи санкције. Међутим, особе које се одликују познавањем и поштовањем језичких норми могле би, у бољим друштвеним приликама, стицати више јавног угледа и других погодности, као, уосталом, и другде, нарочито у развијенијем свету.”

Та начела не спадају у добровољно самоограничење, него извиру из комуникацијске стварности у матичним земљама српског језика, у Србији, Црној Гори и Српској, које су се, након распада бивше СФРЈ

и грађанског рата вођеног у њој, нашле у двома државним заједницама с међународним признањем, у *Србији и Црној Гори* (1992—2002. г. СР Југославији) и *Босни и Херцеговини*. Ни у тим земљама — а камоли изван њих, у старим и новим дијаспорама — положај српског језика и његовог матичног писма није подједнако одређен и уређен. На пример, у трима (четирима) уставима који се баве српским језиком (СРЈ, РСБ, РЦГ и РСп), још важећим, и двома језичко-азбучним законима (постојећим само у РСБ и РСп), спомињу се два писма српског језика, ћирилица и латиница, с предношћу ћирилице, свугде па и у Црној Гори, где се она наводи пре латинице, али се у члану 9, став 2, Устава РЦГ каже — „Равноправно је ћирилично и латиничко писмо”, док Одлука бр. 17 Одбора за стандардизацију, с пропратним писмом Народној скупштини Републике Србије, сведочи о томе да је и у Скупштини АПВ испољена тежња к равноправности двају писама, чије би озваничење, и по мишљењу стручних људи у Одбору и по мишљењу широк интелектуалних кругова, доприносило легализованом *одумирању* изворног, примарног писма српског језика.

По нашем мишљењу, корисницима ниједног писма на овом свету не треба приписивати никакав злоћудни национализам, а камоли ултранационализам. Мада је латиница интерконтинентално писмо и практично једино писмо у народима и државама трију континената (Северна Америка, Јужна Америка и Аустралија), чињеница је да у Азији и у Африци има (мноштво) писама којима се служи само по један народ, док у Европи коегзистирају три писма, ћирилица, латиница и „хеленица” (тј. грчко писмо, које *живи* и на свакој новчаници европске валуте, јер на свакој од њих испод латиничног EURO стоји и грчко ΕΥΡΩ, чији је изговор *евро*). Иако се Одбор не бави футурологијом нити научном фантастиком, треба са сигурношћу рачунати на то да ће на свакој новчаници европске валуте, када у њу уђе која од ћириличких држава, стајати и испис ЕВРО, који ће Руси изговарати *јевро* а ми, у складу с Одлуком Одбора бр. 21, и писати и изговарати — *евро/evro*. Зар су Грци са својим уникатним писмом, којем не придружују латиницу, а камоли да њоме замењују своје ви-

шемиленјумско национално писмо, ултранационалисти? Зар Европска унија наседа грчком ултранационализму? Зар су Јевреји, који су учинили живим и свој древни хебрејски језик и његово уникатно писмо, такође ултранационалисти? Зар се корисницима српског језика сме приписивати ултранационализам зато што своје древно писмо, заједно с још неким словенским народима источнога културног круга, желе сачувати као упориште свог *идентичитета*, *континуитета* и *интегритета*, да по страни оставимо оно што се понекад назива *народним суверенитетом*? — То су питања која можемо поставити свакоме без икаквог зазора.

За свако писмо, па и за ћирилицу, важи оно дивљење које је према писму уопште исказао утемељитељ српскога књижевног језика Вук Караџић: *Што су гођ људи на овоме свијету измислили, ништа се не може испоредити с њимом. Пријатељу или знаницу своме, који је на далеко преко бијелог свијета, послао мисли своје на комаду артије; чијашти, што су други писали прије двије илјаде година, и написати, да могу дружи послати неколико илјада година чијашти; то је наука, која ум љуцки гођово превазилази, и могло би се рећи, да је онај, који је први њу измислио, био више Бог, него човек. Писмо је отворило њу уму љуцкоме, да се приближи к Богу њо могућству своме* (В. Караџић, *Први Српски Буквар*, У Бечу, у штампарији Јерменског наместира, 1827, стр. 1).

Вук Караџић није могао ни сањати голему моћ писма у наше доба, у доба електронике и информатике, компјутера и Интернета, који *отварају њу* неслућеном развоју људске писмености, али и језичке и азбучне разноликости, неугрозиве неопходном потребом глобализације. Ако се та потреба мора задовољавати, а мора, енглески језик има и имаће у томе најважнију улогу, јер је он постао стварни *есперанто*, *lingua franca* савременог света, *глобалног села*. И изворни носиоци тог језика, не само због бонтона, имају све разлоге да се потруде око разумевања ништа мање потребе за тим да човечанство, као Божји дар, (о)чува своју многоликост и разноликост.

Премда ни у самом Одбору за стандардизацију српског језика нису уједначена мишљења о *двоазбучности* српског језика — јер има и мишљења да је и могуће и по-

ребно обновити пуну, ћириличку, једноазбучност српског језика, пошто латиницу, као помоћно или додатно писмо, понегде неопходну, ионако свако зна и мора знати — *сви његови чланови засијујају мишљење о примарности ћирилице у нашем језику и о потреби за њом да се она очува у свим видовима јавног живота*.

Што се пак тиче Института за лингвистике у Лондону, на којем се похађају курсеви и полажу испити из српског језика, иза којих следе одговарајући документи којима се сведочи о знању тог језика, — неопходно је, њо нашем мишљењу, захтевати и познавање ћириличног писма. То није никакав национализам, него реална културна и комуникациска потреба свих оних који имају сведочанство о знању тог језика.

Други је, првенствено домаћи, проблем садашње стање јавног живота, које је такво, и у Србији и у Црној Гори (у Српској засад није!), да би се на многим његовим подручјима могло говорити о томе да је латиница преузела улогу примарног писма. У бившој СФРЈ, од самог њеног настанка (1945. г. — под називом ФНРЈ, важећим до 1963), латиницу је подупирала владајућа комунистичка идеологија, а сада је, чини се, подупире одсутност једнозначне идеологије и присутност старих и нових предрасуда, мондијалистичких, глобалистичких и других. Стога није чудо да су те предрасуде доспеле и у Институт за лингвисте у Лондону, чији директор, ако је превод дела његовог чланка прецизан, корисницима ћирилице приписује „ултранационалистичке” склоности. *Мало је рећи да је то нејачно, неоправдано и нејраведно. Ко год био челник тог Института, шта год он лично мислио и какве год административне проблеме имао, ми не верујемо да његово мишљење може бити саображено с преовлађујућим научним погледима на проблематику писма у свјетским размерама и с културном полиптиком која се води у Великој Британији, угледном члану ЕУ. Осим тога, не верујемо да су административни проблеми ипак сложени да се због њих заобилазе стварне комуникациске прилике у српској језичкој култури, у коју се нико не може ваљано ујушти без доброг познавања њенога ћириличног писма*.

* * *

Одбор за стандардизацију српског језика волео би да његова становишта буду доступна Хенрију Павловичу, чије презиме указује на то да он потиче с источног крила Европе, нашег континента, у чије јединство желимо веровати, подразумевајући да оно отелотворује — *јединство с разликама*, које у Европи и нису толико велике колико јесу у Азији и Африци. Одбор очекује да ће госпођа Славица Ивановић Елиот упознати Институт за лингвисте у Лондону са становиштима Одбора. Ми се искрено надамо да ће директор Института за лингвисте у Лондону и његови сарадници славити разумети како *очување ћирилице српског језика није сведочанство о нетолерантности језичке заједнице која се њоме служи. И да ће разумети како је и сам жртва језичких и културних предрасуда, којих, наравно, има и у говорној заједници српског језика и у културној заједници оних европских народа чије је изворно писмо ћирилица.*

Једна од предрасуда која се шири и на простору бивше Југославије и изван њега јесте и та да се дефинитивно распала она језичка заједница која је донедавно признавала (и) назив *српскохрватски (језик)*. То, наравно, није тачно. Међутим, тачно јесте да се много лакше распадају политички системи, државне и међудржавне заједнице него језичке заједнице. Тачно је да је пољу-

љана вера у вредност језичког заједништва на „бившем” српскохрватском језичком простору, чему су допринели и домаћи и страни политички чиниоци. Ако је на том простору преовладала симболичка, тј. називна тројезичност (српско-хрватско-бошњачка), то не значи да је ишчезла комуникацијска једнојезичност у свему битnome, која осигурава споразумевање без преводилаца. Ту језичку заједницу битно не угрожава ни њена двоазбучност, која је преживела слом бивше СФРЈ, али само на њеном истоку и у оном делу њеног средишта који се назива Републиком Српском (The Republic of Serbland). Та двоазбучност, као и мултиетничност, добро је очувана у источном делу бивше СФР Југославије, што се за њен западни део тешко може рећи. То су чињенице које се могу превидети, али се не могу укинути.

Свесћан своје ограничене моћи и у земљи/земљама српског језика и у иностранству, Одбор за стандардизацију српског језика не губи наду у моћ речи, премда му је јасно да речи производе и истине и неистине, и знања и предрасуде. Па ипак, речи првенствено служе, барем у бољим временима, разумевању међу људима и народима, уз помоћ преводилаца или без њих.

Одлука је усвојена на петој седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, која је одржана 22. октобра 2002. године.

На молбу Удружења за заштитију ћирилице српског језика (Нови Сад, Николајевска 2) објављујемо писмо упућено свим важнијим државним органима и појединцима. Такође објављујемо закључке два научна скупа (у Матици српској 7. јуна 2002. и на Филолошком факултету у Београду 26. септембра 2002) и проглас који је издао поводом тих закључака.

Поштовани,

Удружење за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица” организовало је 7. јуна 2002. у Матици српској округли сто посвећен теми „ЋИРИЛИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ — ДАНАС И СУТРА”.

На позив за учешће у разговорима одазвао се довољан број врхунских стручњака за језик и писмо. Да споменемо само неколико: проф. др Драгољуб Петровић, проф. др Мато Пижурца, др Драго Ђупић, др Србислав Букумировић, проф. др Новица Војновић, мр Бранислав Брборић, мр Нада Тодоров, др Драго Тешановић, Драгољуб Збиљић и још осам других познатих стручњака — укупно њих петнаесторо из Србије, Црне Горе и Српске а међу слушаоцима излагања било је и стручњака из других државних заједница где се такође користи српски језик и ћирилица.

На основу целодневне расправе о споменутом питању заједнички су усаглашени **Закључци који могу да буду одговарајући оријентир за данашње и будуће решавање питања данас угрожене и понижене ћирилице, како су истицали сви учесници округлог стола.**

Истовремено Вас обавештавамо да је истог дана, на иницијативу подмлатка Удружења за заштиту ћирилице „Ћирилица”, за-

почело потписивање **Петиције** Скупштини Републике Србије и Скупштини Покрајине Војводине. Петицију је за два дана (петак, 7. јун суботу, 8. јун 2002) у току неколико сати потписало 2000 људи. Међу потписницима је и више Мађара, Чеха, Румуна, Словака... једна Италијанка и тако даље — који су, на питање зашто и они потписују за ћирилицу, готово сви имали објашњење: ћирилица је очигледно запостављена и верују да би и Срби њима потписали петицију кад би дошли у ситуацију да им се забрањује коришћење латиничког писма у њиховим језицима.

Ми у Удружењу за заштиту ћирилице српског језика „Ћирилица” очекујемо да наше државне службе, државни функционери и све институције науке и културе одмах почну да уважавају основно право и Срба на своје писмо, да одмах започну примену постојећих одредаба Устава и Закона о службеној употреби језика и писама, као и припреме за усвајање новог прецизнијег Закона о службеној употреби језика и писама у коме ће ћирилично писмо бити заштићеније, све у складу с упућеним Вам **Закључцима** донетим на основу гледишта струке и према постојећим стандардима у вези с писмом у било ком језику. Наравно, најмање бисмо очекивали да Срби Србима коче у остваривању њиховог права на писмо, кад нам то право, сасвим очигледно према потписима на **Петицији**, ни многи **представници мањинских националних заједница не оспоравају, осим, наравно, на окупираном подручју — на Косову и у Метохији.**

Очекујемо, у складу с добрим обичајима у напредним земљама, да нам потврдите пријем **Закључака** и обећате да ћете све

учинити како би се српско национално ћирилично писмо vratilo у свакодневну и службену и јавну употребу, како је то у земљама којима тежимо да се економски и културно приближимо.

Захваљујемо онима који су наш округли сто поздравили, као што су то учинили председник СРЈ др Војислав Коштуница кроз присуство и речи његове изасланице Љиљане Чолић, министар културе у Влади Србије Бранислав Лечић кроз упућено писмо или председник Матице српске проф. др Божидар Ковачек, који је указао да ми, у ствари, осиромашујемо светску културну баштину ако напуштамо своје највеће вредности у које спада, свакако, и српско ћирилично писмо.

Удружење за заштиту ћирилице моли да посебно имате у виду да за организацију нашег округлог стола нисмо добили ни динар помоћи од било кога ван Удружења, а и поред тога тема нашег округлог стола „Ћирилица у српском језику — данас и сутра” успела је да окупи, по свим оценама оних који су скуп пратили, импозантан састав стручне екипе којој не може нико савестан и стручан да оспори потребан ниво стручно-научног ауторитета. Уосталом са-

мо наша Стручна група „Ћ-5 више” у Удружењу има више од сто двадесет стручњака за српски језик, међу којима је и више универзитетских професора и врхунских стручњака.

Подсећамо да је наше Удружење, које у овом часу броји више од 600 чланова окупљених на истом задатку само за нешто више од годину дана, спремно да уважава сваку понуђену помоћ и да поштује мишљења свих других, али је моћно да и другима помаже, за сада истина само стручно и интелектуално.

У уверењу да ћете искрено и на овај начин понуђену руку сарадње прихватити, па и да ћете и Ви нама помоћи толико колико смо и ми Вама за помоћ у Вашим озбиљним задацима и пословима приправни, најискреније Вас поздрављамо.

У Новом Саду, 9. јуна 2002.

Председница Скупштине
Удружења „Ћирилица”
Вера Давидовић

Председник Извршног одбора
Удружења „Ћирилица”
Драгољуб Збиљић

ЗАКЉУЧЦИ ОКРУГЛОГ СТОЛА „ЋИРИЛИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ — ДАНАС И СУТРА” ОДРЖАНОГ У МАТИЦИ СРПСКОЈ 7. ЈУНА 2002. ГОДИНЕ

1. Српска ћирилица потиснута је противу уставно, незаконито и недопустиво из службене и јавне употребе на великом делу српског језичког подручја, а нарочито у њеној матици Србији и Црној Гори. Ћирилица је постала писмо другог реда и у матичној држави српскога народа. Понајбоље се држи у Републици Српској.

2. Ћирилица, као хиљадугодишње и једино изворно српско национално писмо, и даље је, према научним и стручним гледиштима, за српски језик најпогоднији азбучни састав. Не постоји ниједан културни, научни, језички, технички, економски, естетски ни било који други разлог за њено по-

тискивање, замењивање или стављање у положај алтернативног писма.

3. Нужна је што хитнија доследна примена одредаба Устава и Закона о службеној употреби језика и писама у Србији и другим државама у којима су српски језик и ћирилица у службеној и јавној употреби, како би се уважио културни и национални значај десетовековне српске ћирилице и избегао данашњи недопустиво потцењен и понижен положај ћирилице.

4. Изучавање српског језика и писма мора се у школама ускладити са законским и стручно-педагошким нормама, с тим што ваља имати у виду значај ћирилице за национални и културни идентитет.

5. Од влада свих држава, државних служби и свих институција науке и културе на подручју српског језика тражи се предузимање свих мера за укључивање српског језика и ћирилице у службену и јавну употребу у свим областима, укључујући и интернет, па и у свим другим данашњим и будућим заједничким мрежама за општење код нас и у свету.

6. Било би разборито и праведно да матични народ Србије, Црне Горе и Српске, те његови мањински огранци изван тих територија — који баштине ћирилично писмо хиљаду година — уживају иста права као други народи, и у регионалним и у европ-

ским оквирима. Ако то право уживају Грци — и у Грчкој, и на Кипру, и у Европи (свака новчаница евра нпр. носи и латински и хеленски испис), мада су њихов језик и њихово писмо **уникатни** — легитимно је да то право уживају и изворни корисници српског језика. Уосталом, то се поклапа с принципима и упутствима Европске заједнице о поштовању културне и језичке разноврсности у Европи.

За организатора Округлог стола
Удружење „Ћирилица”
Вера Давидовић,
председница Скупиштине

ЗАКЉУЧЦИ СТРУЧНО-НАУЧНОГ СКУПА „ДВОАЗБУЧЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ — ПОТРЕБА ИЛИ ОБМАНА”, ОДРЖАНОГ У ОРГАНИЗАЦИЈИ „ЋИРИЛИЦЕ” НА ФИЛОЛОШКОМ ФАКУЛТЕТУ У БЕОГРАДУ 26. СЕПТЕМБРА 2002. ГОДИНЕ

1. Ћирилица је прво, основно и једино изворно српско писмо. Зато његова судбина мора бити државна брига, а не страначко питање.

2. Пошто српски језик више није српскохрватски, изгубила је сваки смисао на досадашњи начин схватана равноправност ћирилице и латинице. Међутим, латиница се, упркос важећој уставној и законској регулативи (која није без мањкавости), и да-

ље смишљено провлачи као део паралелне и илегалне норме. Латиница је у савременом стандардном српском језику илегална и према важећим међународним нормама (ИСО стандард 12 199).

Закључке прослеђује председник
Извршног одбора „Ћирилице”
Драгољуб Збиљић

ПРОГЛАС ЗА ЋИРИЛИЦУ

Равно је културном геноциду настављање истискивања српског националног писма у држави већинског српског народа. За то не постоји ни један једини научни, културни, економски, технички, национални, ни било који други разлог. Сличан процес не бележи се данас ни у једној светској држави. Европска унија сачинила је програм за очување језичке различитости у модерном информатичком времену, а наши „мондијалисти” понашају се различито од целог света.

ЗАШТО?

Проглас се обелодањује нарочито из ових разлога:

1. Зато што смо пред новим распарчавањем српског језика и пред потпуним истискивањем ћирилице из српског народа, српске културе и српског језика;

2. Зато што смо пред усвајањем уставне повеље Србије и Црне Горе где се — како смо обавештени — предвиђа враћање у српски језик „равноправности писама”,

попут оне из времена Јосипа Броза и српских комуниста када се „равноправношћу писама” само у језику Срба осигуравало заобилазно а сигурно потискивање српске ћирилице;

3. Зато што смо пред доношењем новог устава Србије и статута (или устава) Војводине у којима ће се такође припремити нова „равноправност писама”, само сада не у „српскохрватском”, него у српском језику;

4. Зато што смо, многи подаци говоре, пред новим територијалним и другим поделама Србије на области у којима ће сви за себе решавати питање српског језика и писма по правилима „сваке бабе Смиљане”.

Проглас „Ћирилице” ће бити једно од озбиљних упозорења свима да власт „не гледамо само”, него и да их на време упозоравамо.

ШТА ТРАЖИМО?

Прво, да Влада Србије поштује Устав и Закон о службеној употреби језика и писама, како то чине све друге државе света;

Друго, да Влада у најкраћем могућем року припреми нови прецизнији закон о службеној и јавној употреби језика и писама, који ће ћирилици недвосмислено осигурати место које јој припада као десетовековној културној и националној тековини у српском народу и његовом језику (Предлог тог закона „Ћирилица” је сачинила и упутила га 26. септембра 2002. Влади Скупштини и Влади Србије);

Треће, да Влада организује и сноси трошкове истраживања и развоја посебних софтверских алата за подршку српској ћирилици и стандардизацију њиховог коришћења у различитим рачунарима и рачунарским платформама (кодне стране, фонтови), као што то чине све друге државе.

Без свога језика и писма народ најлакше и најбрже нестаје. Да се то не би догодило — треба да снажно сви подржимо овај Проглас „Ћирилице”.

Нови Сад, септембра 2002.

„ЋИРИЛИЦА”

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

СТИЛ

Неко је рекао: „То је чудовиште.” Тих неколико слогова представљају магичну скраћеницу, симбол, јероглиф. Употребљена као метафора, та реченица изазива слике које немају ничег заједничког с моралном оценом коју она садржи. Само што се изговори, већ изазива у нама цео рој представа, асоцијација и афеката, чији би опис обухватао неколико табака. Чак би и Пруст устукнуо пред таквим задатком. Живот то решава у једном једином тренутку и два бића која располажу даром говора, пошто се узајамно обаспу стотинама шарада, разилазе се задовољна собом и у уверењу да су се споразумела. Онај ко то прозре, а по природи је песимист, готов је да се одрекне говора и да се као филозоф Кратил служи само гестовима. Нешто слично морало се родити у Раблеовој веселој фантазији кад је стварао сцену Панурговог диспута.

Чињеница да је реч — знак, симбол, нимало не застрашује песника. Напротив: слика поезије као семафора који у ноћној тами говори шареним светлосним зрацима веома је привлачна. Смита само то што ти сигнали помоћу којих нас песник жели да уведе у своју визију служе свему и свачему, а уз то и веома оскудевају у нијансама. Тек што зарони под површину неке појаве, човек се већ осећа осуђеним на ћутање или муцање. Али и саме појаве такође пружају отпор. Ето, Балзаково перо беспомоћно стаје и ми читамо следеће речи: ... „соба пуна оних ноћних ефеката који представљају очајање за речник и могу се изразити

искључиво кичицом рођених сликара. Где су нам те речи којима бисмо описали језовиту игру сенки, фантастичне покрете завеса које надима ветар, титрање пригушене светлости ноћне лампе по наборима црвеног перкала, контура хаљина пребачених преко столица?...” Заиста, где да их нађемо? Свака суптилноост, како у анализи наших душевних стања тако и у репродуковању материјалне стварности, па чак и сама тачност и исцрпност релације о најпростијој ствари, наилази на велике и понекад несавладљиве препреке у речима, које у тренутку свога стварања пре много векова нису биле намењене за тако високу службу. И зато писац стаје у дилеми: или не исцрпсти своју мисао или је учинити тамном и неразумљивом, служећи се речима као симболима.

Многи се лађају насилних средстава, па стварају нове речи. Понекад цело једно књижевно раздобље обузме фурија неологизирања, као да матерњи језик није довољан. Колико се њих сломило на том недостижном задатку! Трентовски је упропастио и извргнуо подсмеху свој озбиљни рад као мислилац тиме што се служио невероватним речником, где нас „уступањ”, „филозофски самострел”, „самокретња” и десетине других кованица поздрављају гримасама својих гротескних маски. Красињски је неологизмима унакарадио своју поезију, а нарочито прозу. Норвиду није био довољан песнички речник његове епохе, јер је имао да каже сасвим нешто друго од онога што је изразила пољска тројка великана, па да је наишао на одзив, и сам би уз помоћ

читалаца избегао многе језичке наказности и указао на могућности пољског језика које нико други није сагледао.

Језик стално захтева стварање нових речи, и то не само за поезију него и за свакидашњу употребу. Захтева их свака промена у политичком, социјалном и обичајном животу, доноси их сваки проналазак и свако откриће. Занати, индустрија и занимања непрестано обнављају свој речник. То се врши несвесно и анонимно. Под дејством страних утицаја, подражавања или аналогije. Поједине речи круже цивилизованим светом — као нпр. локомотива, аутомобил, телеграф, радио и сл. — односећи у заборав своје ауторе, који су их ишчепркали из два речника: латинског и грчког. Једино народне масе поседују стваралачки инстинкт у области језика, а такозвани образовани људи само су безнадежни ошљари у тим стварима.

Говорни језик је неоцењиво оруђе у свим врстама прозе, где је главно: јасност излагања. За филозофију то врло често може бити једини спас. Са изузетком грчке, свака друга филозофија је нагризена жаргоном. Грчки филозофи пишу малтене језиком свакидашњице, код њих је свака одредба узета из језика којим се сви служе. Али, то се могло десити само захваљујући томе што је грчка филозофија била самоникла творевина. Већ њена најближа наследница, римска филозофија, запала је у жаргон зависан од грчких извора. Мало је ко свестан важности коју та чињеница има у интелектуалном животу. Да би се разумела нека страна реч или реч усвојена у полусировом стању, потребно је уложити нарочите напоре, независно од разумевања мисли коју нам та реч доноси. Изван уског круга стручњака који њима стално оперишу, филозофски термини увек затичу наш ум неприпремљен у извесном смислу и принуђени смо да их сваки пут сами себи објашњавамо бржим или споријим мисаоним скраћеницама. Стварање нових термина уноси све већу збрку. Склони смо да поверујемо у то да се многи аутори из чисте лениности не труде да своје мисли изразе простим речима или пак мисле да ће себи подићи ауторитет ако се служе језиком посвећених.

Подупирање свог ауторитета тешким и компликованим речником одувек је било

привилегија плитких глава, брзоплетих и неукних пера. Фортуна се према њима понаша као маћеха. Не само што их излаже подсмеху због претенциозног разметања страним речима, него их и стално увлачи у замку речи и назива које не разумеју. То су весници општег опадања умне културе. Такав случај смо у Пољској имали у доба владавине саске династије. Пишући своје шалтиве „макаронске стихове”, Кохановски није ни сањао да ће сто година касније то постати мода и обавезни украс стила. Гурњицки, Ожеховски и Скарга, који су подједнако добро могли писати на латинском као и на пољском, избегавали су у свом пољском језику латинске фразе (Гурњицки је неколико страница свога *Дворанина* посветио тој појави проткивања матерњег језика страним речима да би се изазвао утисак вишег образовања) а у следећем веку људи који су латински знали само онолико колико им је школа утвила у главу почели су сваку своју реченицу да засољавају латинским изразима. Чинило им се немогуће да друкчије говоре и пишу, нарочито у тренуцима одушевљења. Тако нам Бенедикт Хмјељовски, кодификатор свих глупости своје епохе, у дугом низу примера показује колико су латински називи изражајнији и украснији у поређењу с простим речима матерњег језика. „Спаваоница је, каже он, — гора реч од 'дормитар', а 'старешина топништва' простија од генерал артиљерије. Задржали смо 'спаваоницу', одрекли се 'старешине топништва'.”

Стране речи се не могу сасвим искључити из употребе у лепој књижевности: оне врло често замењују домаће дајући појму друкчију нијансу или друкчију емоционалну вредност, макар и само звучну, што није баш тако неважно. За непомирљиве пуристе може се рећи да су то обично непродуктивни аутори, често на страни и без темперамента, док се међу њима не може наћи ни једно велико књижевно име. Поштени, али досадни Козмјан није разумео функцију коју у *Кримским сонетима* имају турске и татарске речи.

А Франђишек Моравски је, напротив, негодовао због речи „хмель”, употребљене у уводу *Конрада Валенрода* („Само гранчица литавског хмеља...”), и покушао је да се подсмехне јер га хмель „на пиво подсећа”.

Била је то у ствари алузија на крчму. Крчком су класичари плашили романтичаре и њоме су се узајамно застрашивали писци потоњих генерација кад би који од њих претеривао у вулгаризмима. Књижевност много држи до себе. По целе векове не допушта извесне речи, а у грчком, латинском и француском језику чак је и зев (два самогласника у непосредном додиру) парао уши и сметао слуху, па током двеста година ни-

један француски песник није написао *tu as* или *tu es*, иако је те речи стално употребљавао у свакидашњем говору. Таква правила на крају морају постати несносна и свакидашњи говорни језик долази као нека освежавајућа киша. Настаје тада повика против дивљаштва, али и дивљаштво бива понекад плодносно.

Јан Парандовски: *Алхемија речи*
(Превод: Светозар Николић)

Позив на сарадњу и ирејилају

Уредништво вас позива на сарадњу — са задовољством ће објавити ваше прилоге, одговорити на ваша питања, настојати да разјасни језичке недоумице. Прилоге и питања шаљите на адресу Уредништва: Матица српска, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1.

Претплату за 2003. годину у износу од 120,00 динара можете уплатити у свакој пошти на жиро рачун број 45700-678-0-2213, са назнаком да је сврха дознаке „претплата на *Језик данас*” а прималац: Матица српска, Нови Сад.

Овлашћујем га да ~~може~~ користити ~~ми~~ моју гаражу ~~у периоду~~ од 1. јула до 31. августа ~~п. р. п.~~ ^{ове године.}

Организатори се надају да ће им ле^{ди} Кем^пбел позајмити неколико слика из ~~њене~~ ^{своје} богате колекције.

Он није желео да коментарише ~~Матићеву~~ ^{(Матића,} изјаву) са којим је и раније имао спорова.

Неколи^{ко} ~~цилу~~ таквих примера навели смо у тачки 11. извештаја.

Ваш сарадник ~~ни~~ не покушава да објасни своју незаинтересованост ~~у односу на~~ ^{за} овај проблем.

Премијером Прокофјеве ^{ев} опере означен је ~~100-ти~~ ^{стаоти} рођендан овог угледног ансамбла.

Брдска ^и горила је ~~преваходно~~ ^{првенствено} живела у ~~Централној~~ ^{о/к/} и ~~Западној~~ ^{з/} Африци.

Нису урачунати губитци ~~које је~~ ^{прошле} компанија ~~ретварима~~ ^{претрпела} ове и ~~претходне~~ године.